

NOVÉ POZNATKY K MIGRACI KLADSKO-SLEZSKÝCH KATOLÍKŮ A POČÁTKŮM NĚMECKÉ KOLONIZACE NA PARDUBICKÉM PANSTVÍ (1763–1800)

René NOVOTNÝ

Během posledních let panování Marie Terezie a za vlády jejího syna Josefa II. vyrostla na Pardubicku celá řada nových osad. Ty vznikly na základě pozemkové reformy, již inicioval dvorní rada Franz Anton Raab (1722–1783). Právě na jeho počest byla pojmenovaná první z takových osad – Ráby, jejichž počátek lze datovat do let 1777–1778. Do konce 18. století jen na tehdejším pardubickém panství vzniklo přes 30 nových vesnic.¹⁾ Na kolonizaci se nejvíce podílelo okolní domácí obyvatelstvo, avšak byli přizváni i Němci původem z Kladska a Slezska, o které přišla habsburská monarchie v důsledku prohraných válek s Pruskem. Tito výhradně katoličtí emigranti zjevně nespatřovali svou budoucnost pod protestantskou vládou...

Kladští a slezští přistěhovalci založili v blízkosti Pardubic celkem 10 ryze německých osad, a to Veskou, Staročernsko, Velkolánské, Malolánské, Drahoš, Hrachoviště, Moravanský, Platěnsko, Roveňsko a Nové Jesenčany. V menší míře se také podíleli na vzniku vesnic Nové Hradiště, jež později splynulo se Starým Hradištěm, a Spojil. Tyto tzv. raabizační vsi vyrostly během let 1780–1785. Najdeme o tom zmínky ve starší literatuře české i německojazyčné.²⁾

1) Srov. Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic nad Labem*, Díl I., část 2., Pardubice 1920, s. 174–175.

2) Karl von CZOERNIG, *Ethnographie der österreichischen Monarchie*, I. Band, Erste Abteilung, Wien 1857, s. 40; Adolf FICKER, *Die Völkerstämme der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie: Ihre Gebiete, Gränzen und Inseln*, Wien 1869, s. 46; Richard ANDREE, *Nationalverhältnisse und Sprachgrenze in Böhmen*, in: *Neunter Jahresbericht des Vereins von Freunden der Erdkunde zu Leipzig* 1869, Leipzig 1870, s. 51–88, zde s. 83; F. Moritz GEHRE, *Die Deutschen Sprachinseln in Oesterreich*, Grossenhain 1886, s. 15–16; Josef NECHVÍLE,

Jako první se pokusil o komplexní zpracování tématu ve 30.–50. letech minulého století sudetoněmecký lingvista Franz Josef Beranek (1902–1967).³⁾ Na něj ovšem dlouhá desetiletí nikdo nenavázal. Čeští badatelé téma zcela ignorovali.⁴⁾ Teprve koncem 20. století vyšlo několik drobných pojednání z pera regionálního genealoga Oldřicha Ullricha (1914–2010),⁵⁾ jenž byl sám potomek německých emigrantů z doby josefinské. Na nedostatečné zpracování tématu migrace katolíků z Kladska a Slezska do úrodného Polabí upozornil v jedné své stati uznávaný český historik Eduard Maur.⁶⁾

Dašice a přifařené obce, Pardubice 1882, s. 84–85; Antonín KOPECKÝ, *Sezemice nad řekou Loučnou: Jich minulosť a přítomnosť*, Kutná Hora 1887, s. 109–110; František K. ROSŮLEK, *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko: Dějinný a místopisný obraz*, II. díl, Pardubice 1905–1907, s. 7–10, 220–221; TÝŽ, *Pardubicko, Holicko, Přeloučsko*, III. díl, Pardubice 1910–1926, s. 141, 179–180, 208–210, 237, 341, 405, 419, 578–579; TÝŽ, *Naším i cizím: Vlastivědná okresní čítanka pro mládež i dospělé*, Pardubice 1925, s. 54–58; Antonín ŠAFÁŘÍK – Otokar POSPÍŠIL, *Holice: Obraz vývoje a současnosti*, Holice 1911, s. 55–56; J. SAKAŘ, c. d., s. 174–175.

3) Franz J. BERANEK, *Verschollene Glätzer Dörfer in Ostböhmen*, Glatzer Heimatblätter 24, 1938, s. 37–41; TÝŽ, *Die Pardubitzer deutsche Volksinsel*, Deutsch-mährisch-schlesische Heimat 24, 1938, s. 4–14; TÝŽ, *Geschichte der untergegangenen schlesisch-glätzschen Volksinsel bei Pardubitz in Ostböhmen*, Schlesisches Jahrbuch 11, 1939, s. 153–167; TÝŽ, *Kowansko, ein Vorposten der Pardubitzer Sprachinsel*, Glatzer Heimatblätter 25, 1939, s. 12–15; TÝŽ, *Die glätzsche Herkunft der Siedler von Kowansko*, in: Kurt Oberdorffler – Bruno Schier – Wilhelm Wostry (Hrsg.), *Wissenschaft im Volkstumskampf*, Festschrift, Erich Gierach zu seinem 60. Geburtstage überreicht von Freunden, Schülern und Fachgenossen, Reichenberg 1941, s. 277–289; TÝŽ, *Untergegangene deutsche Dörfer bei Pardubitz*, Jahrb. der Heimat, Braunau 1941, s. 160–167; TÝŽ, *Neuzeitliche Deutschensiedlungen im tschechischen Sprachgebiet*, Volksforschung 5, 1942, s. 10–23; TÝŽ, *Neuzeitliche Deutschensiedlungen in Böhmen und Mähren*, Deutsche Volksforschung in Böhmen und Mähren, Prag 1944, s. 23–36; TÝŽ, *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, Zeitschrift für Volkskunde 51, 1954, s. 237–251.

4) Výjimku představuje diplomová práce z 80. let 20. století, jež ale nepřinesla nic nového. Jan PROCHAZKA, *Německé osídlování na Pardubicku v 18. století*, dipl. práce na Pedagogické fakultě v Hradci Králové, Hradec Králové 1983.

5) Oldřich ULLRICH, *Kladští emigranti na pardubickém panství*, Zprávy Klubu přátel Pardubicka (dále jen ZKPP) 26, 1991, č. 9–10, s. 203–205; ZKPP 26, 1991, č. 11–12, s. 243–246; ZKPP 27, 1992, č. 1–2, s. 19–22; ZKPP 27, 1992, č. 3–4, s. 66–68; ZKPP 27, 1992, č. 5–6, s. 120–123.

6) Maur k tomu napsal doslova: „... stejně jako nemáme např. shrnující studii o usídlení německého obyvatelstva z Kladska v Polabí v rámci tzv. rababizace.“. Srov. Eduard MAUR, *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*, in: Eduard Maur – Josef Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Historická demografie 30 (suplement), Praha 2006, s. 7–18, zde s. 15.

Systematicky se začal tzv. „*pruskými emigranty*“ zabývat před několika lety autor této studie, který na dané téma publikoval již několik textů, v nichž se soustředil nejen na problematiku samotné migrace, ale zejména na následné etnokulturní procesy.⁷⁾ Při svém dlouhodobém výzkumu, v němž chce autor i nadále pokračovat, spolupracuje s německým slavistou Tilmanem Bergerem z Tübingenu.

Předložená studie se zaměřuje na tři základní procesy související se vznikem německých osad na Pardubicku: 1. na vlastní migraci z Kladska a Slezska po sedmileté válce (1763–1779), 2. průběh kolonizace na pardubickém panství (1780–1790) a 3. na integraci emigrantů v nové vlasti (do roku 1800). O etnokulturních procesech (asimilaci) zde pojedná autor jen okrajově.

Takto koncipovaný výzkum vyžaduje pevné metodologické ukotvení.⁸⁾ O uplatnění migračních teorií se v českém prostředí snaží zejména Josef Grulich.⁹⁾ Opomenout ovšem nelze ani další práce věnující se novověkým migracím v domácím i evropském kontextu.¹⁰⁾ Nabízí se též komparace s četnými případovými studiemi zaměřenými na přistěhovalecké komunity.¹¹⁾

7) René NOVOTNÝ, *Příspěvek k dějinám zaniklého německého osídlení na Pardubicku: Předpoklady a východiška*, Východočeský sborník historický (dále jen VČSH) 29, 2016, s. 79–141; TÝŽ, *Německé kolonie Weska, Gunstendorf a Kleindorf (1780–1946): Případová studie k asimilačním procesům v malých jazykových enklávách*, VČSH 33, 2018, s. 79–147; TÝŽ, „*Pruští emigranti*“: *Kladsko-slezské komunity ve východních a středovýchodních Čechách (1763–1946)*, *Theatrum historiae* 165, 2018, s. 165–229.

8) Dušan DRBOHLAV – Zdeněk UHEREK, *Reflexe migračních teorií*, Geografie: Sborník České geografické společnosti 112, 2007, s. 125–141.

9) Josef GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva: farnost České Budějovice 1750–1824*, České Budějovice, 2013. K úvahám o využití migračních teorií v historiografii viz též: TÝŽ, *Migrační teorie, integrační procesy a evropské dějiny migrací*, Český časopis historický (dále jen ČČH) 111, 2013, č. 2, s. 378–406.

10) Srov. E. MAUR, *Problémy*, s. 7–18; Klaus J. BADE, *Evropa v pohybu: Evropské migrace dvou staletí*, Praha 2004.

11) Srov. Milton Myron GORDON, *Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion and National Origins*, New York 1964. Stanislav BROUČEK – Zdeněk UHEREK – Naďa VALÁŠKOVÁ, *Adaptace přesídlenců v české společnosti*, Český lid 82, 1995, č. 1, s. 1–17. Gabriela FATKOVÁ – Lenka JAKOUBKOVÁ BŮDILOVÁ – Marek JAKOUBEK – Radka MAGLIA – Roman MOČIČKA – Jitka MOČIČKOVÁ, *Vojvodovo: historicko-etnologická ohlédnutí: původ, subsistence, oděv*, Plzeň 2013. Poněkud jinou perspektivu nabízí Eva ECKERTOVÁ, *Kameny na prérii: Čeští vystěhovanci v Texasu*, Praha 2004. K problematice německých enkláv (jazykových ostrovů) např. Petr LOZOVIUK, *Interethnik im Wissenschaftsprozess: Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*, Leipzig 2008, s. 168–188.

Pramenná základna pro studium migrace a kolonizace ve druhé polovině 18. století není široká. Základním pramenem zůstávají církevní matriky, a to zejména oddací, kde se zpravidla uvádí původ ženicha, popř. i nevěsty. Zásadním zdrojem jsou též pozemkové (v tomto příp. tzv. kolonizační) neboli gruntovní knihy. Takto získané poznatky vhodně doplňují vybraná akta vrchnostenské nebo církevní provenience, kterých se však nedochovalo mnoho. Řadu cenných údajů lze čerpat z kartografického materiálu (I. vojenské mapování, stabilní katastr), a to zejména s ohledem na migrační trasy a topografii sídel. Písemné zprávy psané přímo migranty (osadníky), natož pak ego-dokumenty, z této doby neexistují.¹²⁾ Podařilo se alespoň objevit unikátní pamětní knihu osady Velkolánské založenou mezi lety 1803–1806.¹³⁾ Rovněž se tak vzácně vyskytují později zapsané vzpomínky někdejších osadníků nebo alespoň zapsaná ústní lidová tradice týkající se založení osad.¹⁴⁾ Důležitým pramenem jsou pak normativy dvorské, guberniální či krajské provenience. Historickou rekonstrukci pak omezeně dotváří nepočtená dobová literatura.

Přes limitované množství pramenů se autor snažil podat co nejvěrnější obraz kladsko-slezské migrace a následné kolonizace ve východních Čechách. Studie přináší zcela nové a dosud nepublikované poznatky o počátcích původně německých osad u Pardubic. Tím se daří zcelit určité mezery, jež na tomto poli zůstávaly. V tomto ohledu může být práce přínosná nejen pro dějiny regionální, nýbrž též pro dějiny novověkých migrací obecně.

Primární migrace kladských a slezských katolíků do Čech

Pozdější „*pruští emigranti*“ přicházeli do východních Čech po sedmileté válce zejména z Kladska (obr. 1), resp. Kladského hrabství (něm. *Grafenschaft Glatz*, lat. *Comitatus Glacensis*). Mnohem méně jich přišlo ze Slezska (Pruského Slezska), přičemž se často jednalo o slezské regiony, jež sousedily s Kladskem jako např. oblast kolem dnešního polského města Żąbkowice Śląskie (něm. *Frankenstein*, dříve čes. *Frankenštejn*).

Ve středověku tvořilo Kladsko (něm. *Glatzer Land*) periferní součást přemyslovského státu.¹⁵⁾ Zdejší slovanské (české) osídlení vlivem vnější

12) Dochoval se pouze zlomek úřední korespondence, kterou však ve většině případů nepsali sami osadníci.

13) R. NOVOTNÝ, *Pamětní kniha osady Velkolánské (Teichdorf) jako pramen ke studiu německého osídlení na Pardubicku v 18. a 19. století*, Sborník prací východočeských archivů 16, 2018, s. 66–137, zde s. 88.

14) Některé z nich posbíral Rosůlek: F. K. ROSŮLEK, *Naším i cizím*, s. 54–58.

15) Do Kladska se počátku započítávalo i Broumovsko. Pro přehled historie Kladska do roku 1740 viz František MUSIL, *Kladsko*, Praha 2007, s. 10–109;

kolonizace ustupovalo do pozadí ve prospěch německy mluvící populace pocházející z různých koutů Svaté říše římské. Na počátku raného novověku již německé obyvatelstvo jasně převládalo.¹⁶⁾ Český živel se ve větší míře zachoval pouze v tzv. Českém koutku v oblasti kolem Chudoby (dnešní *Kudowa-Zdrój*). Kladsko mělo status tzv. vnějšího kraje Čech, přičemž se jednalo o kraj manský. V roce 1459 ho povýšil Jiří z Poděbrad na hrabství. Přestože zdejší vývoj značně ovlivnila reformace, podařilo se region za vlády Habsburků dosti úspěšně rekatolizovat.¹⁷⁾

Obr. 1: Kladské hrabství na mapě z konce 18. století (Franz von Reilly, ca. 1791).
Zdroj: ome-lexikon.uni-oldenburg.de.

Léta 1740–1763 znamenala pro obyvatele Kladského hrabství doslova revoluční předěl. Během této doby totiž Kladsko společně s velkou většinou Slezska vypadlo z dosavadního více než 600 let trvajících svazku s českou

Oldřej FELCMAN – Ryszard GŁADKIEWICZ et al., *Kladsko: Dějiny regionu*, Hradec Králové – Wrocław – Praha – Kłodzko 2012, s. 47–189.

16) O tom svědčí kladská berní rula z roku 1654. Srov. Marie RYANTOVÁ (ed.), *Berní rula*, sv. XXXIV, Kladsko, Praha 2007, s. 7.

17) F. MUSIL, c. d., s. 103nn. Tajní nekatolíci se soustředili zejména do oblasti Českého koutku. Viz tamtéž, s. 119.

korunou. Ztrátu dosud habsburského Kladska a Slezska předznamenal první slezská válka, resp. válka o dědictví rakouské, která proběhla na začátku panování Marie Terezie v letech 1740–1742.¹⁸⁾ Tehdejší pruský král Friedrich II. vznesl na základě údajné dědické smlouvy mezi Hohenzollerny a slezskými Piastovci z roku 1537 požadavek na připojení Slezska k Prusku. Pro svou strategickou polohu se předmětem zájmu Prusů stalo také Kladské hrabství, do kterého se začátkem roku 1741 snažili zatím ještě neúspěšně proniknout. Úspěch přinesla až ofenziva na přelomu let 1741–1742. Jestliže se pruský král mohl spoléhat na sympatie ze strany převážně protestantských Slezanů, nečinil si iluze o přijetí svých vojáků katolickou většinou Kladska. Město Kladsko kapitulovalo v lednu 1742 a král Friedrich II. se mohl prohlásit kladským hrabětem. Zábor pak stvrdil berlínský mír z července 1742.

Se ztrátou Kladska a Slezska se Marie Terezie nesmířila. Naopak se činila ve snaze získat tato území zpět. Tak vypukla v letech 1744–1745 tzv. druhá slezská válka. Během ní se spojené rakousko-saské oddíly dostaly do Horního Slezska a pronikly i do jižního Kladska. Ještě v průběhu roku 1745 však Prusové v několika bitvách zvítězili a následná mírová smlouva potvrdila pruskou držbu Slezska i Kladska.

Mezitím se protestantské Prusko snažilo nově nabytá území k sobě pevně připoutat. Začal proces zapojování Kladska a Slezska do správy pruského státu. Kladsko bylo sice podřízeno tzv. slezskému ministerstvu, zůstala však zachována jeho určitá specifčnost. Představitelem Kladska vůči slezskému ministerstvu se stal generál Henri Auguste de la Motte-Fouqué (1698–1774), jenž působil zároveň jako velitel kladské pevnosti. Fouqué se stal symbolem pruského útisku katolické populace Kladska. Proslul jako později jmenovaný gubernátor svými ostrými zásahy vůči katolické církvi. Tím si logicky vysloužil nenávisť velké většiny obyvatel Kladska.

V důsledku toho docházelo i k prvním emigracím z náboženských důvodů. Někteří šlechtici spolu s mnohými prostými venkovany raději z Kladska odešli, než aby se podřídili protikatolické vládě. Ta se ostatně snažila už od začátku na dobytých územích prosazovat luteránství. Před Prusy tak například emigrovali katoličtí poddaní z panství Althanů v jižním Kladsku, kteří odešli na jejich českou državu na Králicku.¹⁹⁾

18) Pro náčrt průběhu tzv. slezských válek bylo čerpáno zejména z těchto publikací: F. MUSIL, c. d., s. 110–117, 118–121; O. FELCMAN – R. GLADKIEWICZ et al., c. d., s. 189–203; Piotr PREGIEL, *Pruská diplomacie v průběhu první slezské války a nabytí práv na kladské hrabství*, *Historie a vojenství* 51, 2002, č. 1, s. 68–95.

19) F. MUSIL, c. d., s. 118.

Největší naději na návrat své země pod habsburské žezlo měli obyvatelé Kladska v době sedmileté války (1756–1763), jež nabyla povahu téměř globálního konfliktu. Vojska Marie Terezie vpadla v roce 1757 do Slezska a obsadila jeho hlavní město Vratislav (*Breslau*). Prusové je sice opět vyhnali, ale v květnu 1760 vkročila habsburská armáda do Kladska, kde rychle obsadila většinu venkova. Zanedlouho padlo i samotné město Kladsko. Značná část obyvatel spatřovala ve vojsku své osvoboditele. Do zajetí padl i katolíky nenáviděný Fouqué. Obnovení habsburské vlády nad Kladskem však trvalo pouhé tři roky. Marii Terezii se nad mocným Pruskem zvítězit nezdařilo, a tak byla nucena uzavřít s Friedrichem II. mír. Její diplomaté se marně pokoušeli pruského krále přesvědčit, aby se Kladsko vrátilo pod českou korunu výměnou za to, že se Habsburkové vzdají svých nároků na Slezsko. Zůstal tak zachován *status quo ante bellum*.

Dne 15. února 1763 byla stvrzena na zámku Hubertusburg v Sasku mírová smlouva, kterou uzavřelo Prusko na straně jedné a habsburská monarchie na straně druhé. Na základě hubertusburského míru (*Frieden von Hubertusburg*) musela habsburská vojska opustit do 19. března 1763 Kladsko. Článek X mírové smlouvy umožnil obyvatelům Kladska se během dvou let legálně vystěhovat: „*Denen Einwohnern der Grafschaft, und Stadt Glatz, welche sich hinweg begeben, und ihre Wohnung anderswo aufschlagen wollen, wird es frey stehen, ein solches, und zwar ohne Bezahlung einiges Abzug-Rechtes vollziehen zu können, und wird ihnen hierzu eine Zeit von zwey Jahren gestattet.*“²⁰⁾

Cílovou destinaci možného vystěhovalectví sice článek X mírové smlouvy explicitně nezmiňoval, ale zjevně byl cílen na nespokojené katolíky z Kladska, kteří zůstali věrni právě Habsburkům.²¹⁾ Ti pak skutečně měli

20) Definitiv-Friedens-Tractat, welcher zwischen Ihrer Kayserl. auch zu Hungarn und Böhmeim Königl. Apostolischen Majestät etc. etc. und Seiner Majestät dem König in Preussen etc. etc. zu Hubertusburg den 15. Febr. 1763 geschlossen worden, Wien 1763. Součástí hubertusburského míru byla ještě separátní mírová smlouva mezi Pruskem a Saskem.

21) V literatuře se o článku X a jeho pozadí prakticky nic nedočteme (s výjimkou F. J. Beranka, srov. F. J. BERANEK, *Die glätzische Herkunft*, s. 277), a pokud ano, tak jen velmi všeobecně o tom, že se obyvatelstvu Kladska dostalo „*Auswanderungsrecht*“. Srov. Alfred JÜTNER, *Die deutsche Frage: Eine Bestandsaufnahme*, München 1971, s. 64 („*Der Friedensvertrag von Hubertusburg, der in Art. X den unbeschwerten Abzug der Bewohner der an Preußen fallenden Grafschaft Glatz gewährleistet, stellt dann nicht mehr auf die Religion ab.*“). Srov. též zmínky např. v: Arthur WEGNER, *Geschichte des Völkerrechts*, Stuttgart 1936, s. 214. Helmut NEUHAUS, *Zeitalter des Absolutismus: 1648–1789*, Stuttgart 1997, s. 323. O. FELCMAN – R. GLADKIEWICZ et al., c. d., s. 203.

dva roky (1763–1765) na to, aby se vystěhovali na území habsburské monarchie, tedy nejen do Čech, ale i jinam. Pruská vláda se samozřejmě snažila o to, aby jich odešlo co nejméně. Patrně i z toho důvodu se už nevrátil na post kladského gubernátora neoblíbený Fouqué a obecně se začala razit ke katolíkům vstřícnější politika.²²⁾ Přesto se relativně malá část kladského obyvatelstva rozhodla svou domovinu opustit, přičemž jednotlivci i celé rodiny mířili do různých koutů habsburské monarchie – kromě Čech také na Moravu, ale zřejmě též do Haliče, Volyně, Sedmihradska, Banátu nebo Bukoviny.²³⁾ Právě v Uhrách a v nově nabytých územích po dělení Polska se realizovaly kolonizační projekty. Nutno zde však dodat, že se do habsburské monarchie stěhovali i katoličtí Slezané, kteří však opouštěli svou vlast nelegálně, neboť článek X hubertusburského míru s nimi nepočítal.

Mezi tzv. *push* faktory migrace kladského a slezského obyvatelstva patřily zejména obavy z náboženské a politické perzekuce, dále ekonomická nejistota, následky válek a loajalita k habsburskému státu. Za *pull* faktory pak lze považovat zachování „jistoty“ habsburské monarchie a to, že se jednalo o katolický stát. Primární migrace, než si naši vystěhovalci svůj trvalý domov, vedla logicky do pohraničních oblastí Čech a Moravy.²⁴⁾ Obyvatelé Kladska přicházeli do Čech na západ přes Broumovskou vrchovinu a Orlické hory a na jih přes Králický Sněžník. Přecházeli i východní hranice směrem do neobsazené části (později tzv. Rakouského) Slezska, resp. na Jesenicko, a také na Moravu. Touto cestou mířili však spíše hornoslezští přistěhovalci ze severu. Není jisté náhodou, že se jednalo o německé pohraniční oblasti, kde se mohli imigranti cítit jako doma.

Kladští Němci, kteří se v 80. letech 18. století trvale usadili na pardubickém panství, nacházeli svá dočasná útočiště ve třech pohraničních regionech, a to na Králicku, Broumovsku a v oblasti dnešního Orlického Záhoří (obr. 2). Ti zde čekali mnohdy i 15 let, než pokračovali dále do vnitrozemí, potažmo do Polabí. Je však zajímavé, že tato skutečnost nebyla dlouho téměř vůbec nijak reflektována. Starší autoři považovali migraci z Kladska na Pardubicko za přímočarejší.²⁵⁾ Díky systematickému studiu matrik z dotčených oblastí v pohraničí se podařilo dohledat celou řadu budoucích osadníků, kteří založili německé vesnice na pardubickém panství.

22) F. MUSIL, c. d., s. 116.

23) R. NOVOTNÝ, „*Pruští emigranti*“, s. 171, 176. Srov. Raimund F. KAINDL, *Preußische Ansiedler in Österreich im achtzehnten Jahrhundert*, Die Grenzboten 69, 1910, Heft 3, s. 175–181, zde s. 176–179.

24) R. NOVOTNÝ, „*Pruští emigranti*“, s. 173.

25) Např. F. J. BERANEK, *Geschichte*, s. 153–167.

Obr. 2: Pohled na pohraniční oblast Kunštátska (dnešní Orlické Záhoří), kde našlo po hubertusburském míru (1763) útočiště množství „pruských emigrantů“ z Kladska. Kladsko a Kunštátsko zde odděluje řeka Divoká Orlice. Zdroj: I. vojenské mapování (mapire.eu).

V oblasti Králicka (*Grulicher Gebiet*) se usazovali zejména emigranti z jižního Kladska, a to z panství Mezilesí (*Mittelwalder Herrschaft*), resp. panství Althanů. Přeshraniční styky se tu projevovaly přirozeně již před rakousko-pruským konfliktem,²⁶⁾ což mělo souvislost i s tím, že Králíky (*Grulich*) s okolními vesnicemi patřily témuž majiteli. Mimo kolaturu králické fary se kladští imigranti objevovali také v nedalekém Mladkově (*Wichstadt*), Lichkově (*Lichtenau*) nebo třeba v Českých Petrovicích (*Böhmisch-Petersdorf*) či Petrovičkách (Německé Petrovice, *Deutsch-Petersdorf*).²⁷⁾ Celá oblast Králicka měla celkem kvalitní dopravní spojení s jižním Kladskem, což migrační pohyb značně usnadnilo.²⁸⁾ Králické nářečí

26) R. NOVOTNÝ, „Pruští emigranti“, s. 173.

27) Tamtéž.

28) *První vojenské mapování (1763–1787)*, mapový list č. 133 (online). Dostupné z URL: <http://oldmaps.geolab.cz/>, [cit. 1. 6. 2018].

němčiny se navíc velmi podobalo tomu kladskému, resp. v tomto případě jihokladskému (tzv. *Oberdörfisch*),²⁹⁾ takže pro kladské emigranty to byla nesporná výhoda. Rozhodně se tu necítili jako cizinci a často uzavírali sňatky s místními obyvateli.³⁰⁾

V roce 1769 se tak zde oženil emigrant Anton Prause (ca. 1747–1785) původem z malé jihokladské vsi Smreczyna (*Schönaue bei Mittelwalde*) s Marií Elisabeth Hördlerovou z Dolní Orlice (*Unter-Erlitz*).³¹⁾ Prausemu bylo v té době asi 22 let a z Kladska emigroval tedy jako velmi mladý muž, patrně však již těsně po lhůtě vymezené hubertusburským mírem. Jeho otec Franz Prause v Kladsku zůstal. Oba manželé bydleli v Dolní Orlici č. d. 20, avšak později se přestěhovali do domu č. 8.³²⁾ Poslední dítě v pohraničí se jim narodilo v únoru 1780.³³⁾ Brzy poté se rodina přestěhovala na Pardubicko, kde se podílela na založení vsi Veská a tam si vybudovala dům s číslem 9.³⁴⁾ Na Králícku tak Prause zůstal nejméně 11 let.

Přímo v Králíkách se přechodně vyskytoval také další ze zakladatelů Veské, a to Paul Kerzel (ca. 1744–1822).³⁵⁾ Ten byl, mimochodem, pradědečkem dr. Josefa Kerzla (1841–1919), osobního lékaře císaře Františka Josefa I.³⁶⁾ Zajímavostí rovněž je, že Paulův syn Karl se oženil s dcerou výše uvedeného Antona Prauseho. Na rozdíl od většiny jiných „*pruských emigrantů*“ na Králícku nepocházel Paul Kerzel z (jižního) Kladska, nýbrž až z Horního Slezska. Tam ostatně žil větší podíl katolíků, k nimž se Kerzel hlásil. Zápis v pozemkové knize pro Veskou uvádí, že přišel z vesnice pod dnešním názvem Przydroże Małe (tehdy něm. *Klein-Schnellendorf*) v kraji Falkenberg (polsky *Niemodlin*).³⁷⁾ V matrice králícké farnosti se však píše,

29) Oswald PAUTSCH, *Grammatik der Mundart von Kieslingswalde, Kr. Habelschwerdt. Ein Beitrag zur Kenntnis des glätzschen Dialektes*, I. Teil, Lautlehre, Breslau 1901, s. 8.

30) R. NOVOTNÝ, „*Pruští emigranti*“, s. 174.

31) Státní oblastní archiv v Hradci Králové (dále jen SOA HK), Sbírka matrik Východočeského kraje (dále jen Sb. matrik), Farní úřad římskokatolické církve (dále jen FÚ) Králíky, sign. 78-11, Matrika O (1758–1784), fol. 54v, 30. 10. 1769.

32) Tamtéž, fol. 248–414.

33) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Králíky, sign. 78-1, Matrika N (1771–1784), fol. 414, 3. 2. 1780.

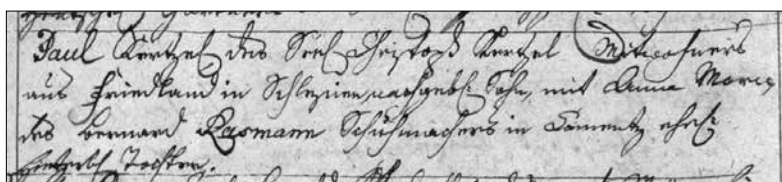
34) Tamtéž, Velkostatek (dále jen VS) Pardubice, ukn 1576, Gruntovní kniha kolonizační pro Veskou a Moravanský (1780–1831), fol. 137.

35) Kerzel získal usedlost při čísle domu 8. Tamtéž, fol. 123.

36) Srov. O. ULLRICH, *MUDr. Josef Kerzl, osobní lékař Františka Josefa I. /1841–1919/*, ZKPP 26, 1991, č. 1–2, s. 33–36.

37) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1576, fol. 123.

že přišel z městečka „*Friedland in Schlesien*“, ³⁸⁾ což odpovídá dnešnímu městu Korfantów, které ostatně leží jen asi 7 km severně od vesnice uvedené v pozemkové knize. V matriční knize je rovněž uvedeno jméno Kerzelova otce, kterým byl v té době již zesnulý Christopher Kertzel. V roce 1775 se Paul Kerzel v Králíkách oženil s Annou Marií, dcerou obuvníka Bernarda Rasmanna (obr. 3). ³⁹⁾ Kerzel pravděpodobně do Králík přišel nedlouho předtím. Novomanželé se usadili v horní čtvrti města (*Grulich Obertheil*) v domě č. 84 (později se vyskytovali na domovním čísle 80). Zde se jim narodili v letech 1776–1779 tři synové, z nichž se pouze dva dožili stěhování do Veské. ⁴⁰⁾

Obr. 3: Matriční záznam o sňatku Paula Kerzela (zde Kertzel) ze Slezska, pradědečka dr. Josefa Kerzla – osobního lékaře císaře Františka Josefa I., ze dne 12. 9. 1775. Kerzel v té době pobýval v Králíkách, kde se také oženil. Zdroj: SOA HK, Sb. matrik, sign. 78-11.

Do horní části Králík se přizemil v roce 1776 také Joseph Monse (1744–1804), ⁴¹⁾ který zhruba o pět let později patřil mezi zakládající osadníky ve Staročernsku. ⁴²⁾ Monse sem přišel po smrti svého otce Christophera Monseho z vesnice Šontál (něm. *Schönthal*, pol. *Dolnik*) u města Mezilesí (pol. *Międzylesie*). V matriční knize se k němu doslova uvádí: „*von Schönthal, Mittellwälder Herschaft, der aber nach Grulich emigrirer*“. ⁴³⁾ Monse se oženil s Theresií, vdovou po Georgu Bergmannovi z Králík. Rodina se posléze přestěhovala do blízké vesnice Horní Hedeč (*Ober-Heidisch*), kde se jim narodily dcery Judita (1778) a Theresie (1780), které později vyrůstaly ve Sta-

38) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Králíky, sign. 78-11, fol. 82, 12. 9. 1775.

39) Tamtéž.

40) Tamtéž, fol. 346–408; Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1576, fol. 123.

41) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Králíky, sign. 78-11, fol. 89, 13. 8. 1776.

42) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1574, Gruntovní kniha kolonizační pro Velkolánské, Malolánské a Staročernsko (1780–1834), fol. 311.

43) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Králíky, sign. 78-11, fol. 89, 13. 8. 1776.

ročernsku u Pardubic.⁴⁴⁾ Sám Joseph Monse pak sloužil ve Staročernsku po delší dobu jako rychtář, v kteréžto funkci ve svých 60 letech pak zemřel.⁴⁵⁾

Ne všichni kladští emigranti se v českém pohraničí ženili. Někteří si s sebou již přivedli manželku s dětmi. To byl případ i Josepha Neisslera (Neitzlera), který si založil rodinu ještě v Kladsku, poté se nakrátko přestěhoval na Králicko, aby se o několik let později podílel na založení vsi Moravanský na pardubickém panství. Joseph Neissler se narodil asi v roce 1748 ve vesnici Jodlov (pol. *Jodłów*, něm. *Thandorf*) východně od Mezilesí v rodině zahradníka Johanna Georga Neitzlera. Katolík Joseph Neissler nikterak s emigrací nespíchal, ba dokonce byl odveden ke službě v pruské armádě – zda dobrovolně, nelze soudit. Začátkem roku 1777 se oženil ve své rodné vsi s dcerou místního krejčího Theresií Schrammovou.⁴⁶⁾ Během jednoho roku (1777–1778) se jim ještě v Jodlově narodily tři děti (z toho jednou dvojčata).⁴⁷⁾ Již v roce 1779 se rodina přestěhovala do nedalekých Heřmanic (*Hernsdorf*) na české straně hranice. Tam se manželům narodili do března 1782 další tři potomci.⁴⁸⁾ Přestože se jednalo o velmi plodnou rodinu, většina dětí se nedožila více než několika málo let. Ještě zřejmě v roce 1782 se rodina vydala do právě budované vesnice Moravanský, kde pro ni Joseph Neissler postavil dům č. 4.⁴⁹⁾ V novém domově se rodina dále rozrůstala. Manželka Theresia zemřela v roce 1806,⁵⁰⁾ načež se její ovdovělý muž znovu oženil a zemřel až v roce 1831 ve svých 83 letech.⁵¹⁾

Někteří katolíci z Kladska se přistěhovali na Pardubicko rovnou – bez mezistanice v českém pohraničí. Takovým byl i Johann Pöschel, který stejně jako Neissler pocházel z Jodlova v jižním Kladsku, kde působil jako rolník. Ten se v roce 1774 oženil s Marií Wagnerovou.⁵²⁾ Jim se pak narodila v roce

44) Tamtéž, fol. 386, 432.

45) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1558, Matrika Z (1785–1828), fol. 218, 8. 12. 1804.

46) Matrika pro Thandorf 1767–1835, nefol, 7. 1. 1777 (online). Dostupné z URL: <https://www.schlesierland.de/grafschaft-glatz/thanndorf/thanndorf.html>, [cit. 2. 9. 2022].

47) Index narozených pro Thandorf 1770–1889 (online). Dostupné z URL: <https://www.schlesierland.de/grafschaft-glatz/thanndorf/thanndorf.html>, [cit. 2. 9. 2022].

48) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Králíky, sign. 78-1, fol. 410–463.

49) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1576, fol. 299.

50) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 432, Matrika NOZ (1784–1819), fol. 49.

51) Tamtéž, sign. 441, Matrika NOZ (1784–1836), fol. 147.

52) Matrika pro Thandorf 1767–1835, nefol, 26. 4. 1774 (online). Dostupné z URL: <https://www.schlesierland.de/grafschaft-glatz/thanndorf/thanndorf.html>, [cit. 2. 9. 2022].

1778 stále ještě v Jodlově dcera Josepha,⁵³⁾ s níž pak její rodiče odešli v roce 1780 na pardubické panství do nově vznikající osady Veská.⁵⁴⁾

Jiní zase přicházeli na Králicko poněkud později, tak jako Joseph Elsner (ca. 1734–1814), jenž se trvale usadil ve Staročernsku.⁵⁵⁾ Ten pocházel z jihokladského Bobošova (pol. *Bobosów*, něm. *Bobischau*) přímo u hranic zřejmě přes Mladkov, kde se v roce 1782 oženil s místní dívkou Evou Herberovou.⁵⁶⁾ On sám přitom již podle všeho stihl postavit dům ve Staročernsku a do Mladkova se tak vrátil se svou snoubenkou pouze na svatbu. Dle pozemkové knihy přišel totiž na pardubické panství ještě jako „svobodný“.⁵⁷⁾

V oblasti Králicka je doložen výskyt i dalších kladských emigrantů, kteří se později trvale usadili na Pardubicku. Jednalo se například o Johanne Knauera (původně Kamienczyk v Kladsku, dočasně Dolní Hedeč, nakonec Hrachoviště), Josepha Grunda (Jodlov v Kladsku, dočasně Horní Lipka a nakonec Nové Hradiště), Johanna Fibicha (Szwedówka / *Dreihöfe* v Kladsku, nakonec Hrachoviště), Franze Hübnera (Pisary / *Schreibendorf*; Mladkov a nakonec Hrachoviště), Petera Pelze (Szkłarka / *Glasendorf*, Lichkov, Roveňsko), Josepha Latzela (Smreczyna, Petrovičky, Hrachoviště), Franze Maixnera (Kamienczyk, Petrovičky, Hrachoviště) nebo třeba Johanna Baucha (Wojciechowice / *Königshain*, Červená Voda, Spojil). Celkem tak bylo na Králicku jednoznačně identifikováno 13 osadníků, kteří se později usadili u Pardubic.

Na Broumovsko (*Braunauer Gebiet*) nejčastěji přecházeli emigranti ze severní části Kladska, konkrétně z novorudského kraje (*Neuroder Kreis*), a případně též z přílehlé oblasti Dolního Slezska – frankenštejnského kraje kolem dnešního polského města Żąbkowice Śląskie (něm. *Frenkenstein*). Odsud byla vzdálenost do Broumova a okolních vsí zanedbatelná a často stačilo jen překročit hranici.⁵⁸⁾ Kladští vystěhovalci také často pronikali na Broumovsko z jihu, a to především z okolí města Hrádek (něm. *Wünschelburg*). Broumovsko, které bylo prapůvodně přímou součástí Klad-

53) Index narozených pro Thandorf 1770–1889 (online). Dostupné z URL: <https://www.schlesierland.de/grafschaft-glatz/thandorf/thandorf.html>, [cit. 2. 9. 2022].

54) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1576, fol. 67.

55) Tamtéž, ukn 1574, fol. 291.

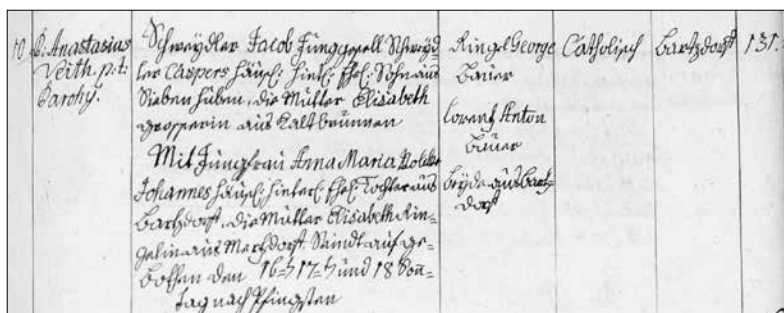
56) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Mladkov, sign. 103-8088, Matrika NOZ (1771–1784), fol. 47, 2. 5. 1782.

57) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1574, fol. 291.

58) *První vojenské mapování (1763–1787)*, mapový list č. 48 (online). Dostupné z URL: <http://oldmaps.geolab.cz/>, [cit. 1. 6. 2018].

ska, bylo spřízněno se severokladským regionem též jazykově. Broumovský dialekt (*Braunauisch-Niederdörfisch*) se totiž prakticky nelišil od toho, jenž se užíval v severním Kladsku (*Glätzisch-Niederdörfisch*).⁵⁹⁾

Na Broumovsku pobýval několik let pozdější rychtář vesnice Drahoš Jacob Schweidler (1749–1803). Podle pozemkové knihy přišel z kladského Hrádku,⁶⁰⁾ avšak ve skutečnosti se narodil v polovině 18. století v osadě Lešna (*Siebenhuben*), která byla už v té době součástí města.⁶¹⁾ Pocházel z početné rodiny domkaře Caspera Schweydlera (1685–1757) a jeho manželky Marie Elisabeth Gottfriedové. Jacob byl jedním ze sedmi jejich dětí. Dědečkem Jacoba Schweidlera byl pak Georg Schweidler, který se měl narodit ve vesnici *Heinzendorf* (snad dnešní Skrzynka v Kladsku) a zemřel v roce 1720 v Lešné, kde založil rodinu. Jeho manželkou byla Rosina Schneiderová (1666–1721). Jacob Schweidler se rozhodl svou rodnou ves Lešnou opustit a emigroval do příhraniční vesnice Božanov (*Bartzdorf*) jižně od Broumova.⁶²⁾ Tam se také v roce 1775 oženil (obr. 4). Manželům

Obr. 4: Zápis o sňatku pozdějšího drahošského rychtáře Jacoba Schweidlera narozeného nedaleko kladského Hrádku s Annou Marií Volcknerovou, který se uskutečnil v Božanově na Broumovsku (10. 10. 1775).

Zdroj: SOA HK, Sb. matrik, sign. 99-9.

59) Alban Julius PRAUSE, *Die Laute der Braunauer Mundart*, Reichenberg 1927, s. 12–13, 98–105.

60) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1557, Gruntovní kniha kolonizační pro Drahoš a Nové Jesenčany (1780–1831), fol. 1.

61) Johann Jacob SCHWEILER, in: *Ortsfamilienbücher* (online). Dostupné z URL: <https://www.online-ofb.de/famreport.php?ofb=wuenschelburg&ID=114260&nachname=SCHEILER&lang=de>, [cit. 2. 9. 2022].

62) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Martínkovice, sign. 99-9, Matrika NOZ (1748–1784), fol. 71.

jediný záznam v matrice z konce listopadu 1779, kdy se jim narodila dcera Susanna Catharina.⁶⁸⁾ Jedním ze svědků byla manželka Johanna Michaela Korna, který se tu také vyskytoval a stejně jako Spitzer se nakonec usadil ve Veské.⁶⁹⁾

Specifickou lokalitou, kam se ve velkých počtech přicházeli „*pruští emigranti*“, tvořilo Kunštátsko (dnešní Orlické Záhoří) s centrem v tehdejší městyse Kunštát (*Kronstadt*). Tato rozlohou malá oblast za hřebeny Orlických hor byla totiž geograficky bližší Kladsku než českému vnitrozemí. Pouze řeka Divoká Orlice oddělovala tento mikroregion od Kladského hrabství. Oblast tvořila kdysi poměrně velká rurální sídla – kromě samotného Kunštátu se jednalo o vsi Bedřichovka (*Friedrichswald*), Černá Voda (*Schwarzwasser*), Jadrná (*Kerndorf*), Nová Ves (*Neudorf*), Trčkov (*Trtschkadorf/-wald*) a Zelenka (*Grünborn*). Poválečný odsun německého obyvatelstva způsobil praktické vylidnění této malebné oblasti. Na torzech těchto sídel byla zřízena malá obec Orlické Záhoří. Většina domů nyní slouží pouze k rekreačním účelům.

Kunštátsko bylo propojeno s druhým břehem Divoké Orlice i z hlediska nejnižší církevní správy. K filiálnímu kostelu v Kunštátu⁷⁰⁾ náležely také čtyři sousední kladské vesnice, a to Mostovice (něm. *Langenbrück*, pol. *Mostowice*), Piaskowice (něm. *Friedrichsgrund*), Lasówka (něm. *Kaiserswalde*) a Królewski Las (něm. *Königswalde*). Tento stav zůstal zachován ještě celých 17 let po hubertusburském míru a teprve v roce 1780 došlo k založení samostatné fary se sídlem v Mostovicích.⁷¹⁾ Emigraci zdejších katolíků to zjednodušilo, jelikož mohli volně docházet do kostela v Kunštátu a pak případně se v Čechách usadit natrvalo. Obyvatelé obou břehů Divoké Orlice spolu často uzavírali sňatky. Ani v tomto malém regionu neměli přesídlenci problémy s jazykovou bariérou, neboť na Kunštátsku se mluvilo přechodovým subdialektem typickým pro střední Kladsko.⁷²⁾ Tato svérázná mluva se někdy nazývala jako „*Teeschdörfer*“ podle nářeční variace pro „stůl“ – ve spisovné němčině *Tisch*, v dialektické formě *Teesch*.

68) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Šonov, sign. 159-3, Matrika NOZ (1742–1784), fol. 158, 25. 11. 1779.

69) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1576, fol. 153.

70) Kostel byl do roku 1855 filiální k Nebeské Rybné. Od 18. století tu působila tzv. reálná administratura. Zuzana DUBOVÁ – Jana HLÁVKOVÁ – Jiří KUBA – Milan NOVOTNÝ – Kateřina PAVLÍKOVÁ – Martin PAUKRT, *Sbírka matrik Východočeského kraje 1587–1949*, Prozatímní inventární seznam, stav k 22. 6. 2018, SOA Zámrsk 2018, s. 1017.

71) Tamtéž.

72) A. J. PRAUSE, *Die Laute der Braunauer Mundart*, s. 104.

Vzhledem k prakticky otevřeným hranicím a etnografické podobnosti není proto divu, že se to tu „*pruskými emigranty*“ po roce 1763 doslova hemžilo.

V této oblasti se usazovalo také množství kladských vystěhovalců, jež později zamířili na Pardubicko. Nejvíce se tu přirozeně objevovali ti, kteří pocházeli právě z Mostovic a okolí. Tak máme první zmínku hned z roku 1763 o výskytu Ignaze Klara, jenž později obýval dům č. 11 v Drahoši.⁷³⁾ To bylo bezprostředně po uzavření hubertusburského míru, takže se jednalo zcela jistě o legální přechod prusko-české hranice. Ve stejném roce přišel do Jadrné Ignaz Kweke, který se zde oženil s Johannou Eimannovou.⁷⁴⁾ Ten však přišel až z hornoslezských Razdikowic (něm. *Stephansdorf*) ne-daleko města Nysa (*Neisse*).⁷⁵⁾ Kweke se pak v roce 1782 usadil ve vesnici Platěnsko v domě č. 1. Zvláštní osud měl Johann Michael Lerch, jenž se na Pardubicku usadil v Novém Hradišti a do Kunštátu přišel pravděpodobně z Piaskowic nejpozději v roce 1765, kdy se tu oženil.⁷⁶⁾ V roce 1775 byl dokonce uváděn jako rychtář v Bedřichovce.⁷⁷⁾ Na rozdíl od jeho dalších kladských soukmenovců se mu v českém pohraničí začalo dařit a zajistil si své hospodářství v Kunštátu. Právě z tohoto důvodu později prodal svou usedlost v Novém Hradišti, jelikož obojí nezvládal.⁷⁸⁾

V roce 1765 se v Zelence objevil další pozdější osadník Anton Mohaupt (1729–1826), syn Josepha Mohaupta z kladské vesnice Rudawa (něm. *Stuhl-seifen*) jihovýchodně od Nové Vsi na Kunštátsku na levém břehu Divoké Orlice. Mohaupt se v Zelence ve svých 36 letech oženil s místní dívkou Apolonií Wentzelovou.⁷⁹⁾ První dítě (Franz Anton) se mu narodilo již v roce 1766.⁸⁰⁾ Se svou rodinou pobýval ve stavení č. 25 v Zelence. Mohaupt patřil ke starším emigrantům a po 16 letech se vypravil na Pardubicko zakládat ves Drahoš, kde získal usedlost č. 6. S manželkou si sem přivedl čtyři děti, z nichž nejstaršímu bylo již 15 let.⁸¹⁾ Jeden čas působil jako rychtář a zemřel na „*sešlost věkem*“ až ve svých 97 letech v roce 1826.⁸²⁾

73) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Kunštát, sign. 81-2, Matrika NOZ (1756–1784), fol. 48nn.

74) Tamtéž, fol. 171.

75) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1562, Gruntovní kniha kolonizační pro Platěnsko a Roveňsko (1780–1833), fol. 1.

76) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Kunštát, sign. 81-2, fol. 183.

77) Tamtéž, fol. 105.

78) Státní okresní archiv (dále jen SOkA) Pardubice, Ullrich Oldřich, ref. 3/1/3//2/2, Sešit 2.

79) SOA HK, Sb. matrik, sign. 81-2, fol. 183, 9. 6. 1765.

80) Tamtéž, fol. 65.

81) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1557, fol. 99.

82) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Býšť, sign. 411, Matrika Z (1823–1838), fol. 128.

Na Kunštátsku vytvořili „*pruští emigranti*“ z Kladska celkem soudržnou migrační síť, jejíž jádro leželo právě v Zelence. Tam se v 60. letech 18. století usadil Joseph Rathmann (1738–1803), jenž pocházel z kladské vesnice Pertoltov (pol. *Starków*, něm. *Altbatzdorf*) jihovýchodně od města Kladsko a zhruba 12 km od Kunštátu. Tam se v roce 1738 narodil jako čtvrté dítě z šesti do rodiny sedláka Georga Rathmanna (nar. 1707).⁸³⁾ Krátce po uzavření míru v Hubertusburgu se mladý Rathmann vydal do Kunštátska. První zmínky o jeho přítomnosti v Zelence pocházejí z roku 1767,⁸⁴⁾ kdy vystupoval jako svědek při křtinách potomka výše zmíněného Antona Mohaupta. Toto a další obdobné záznamy z kunštátských matrik dokládá, že se jednotliví kladští emigranti mezi sebou znali a stýkali se. Sám Rathman se začátkem roku 1769 oženil s Apolonií Eimannovou ze vsi Jadrná.⁸⁵⁾ Novomanželé však žili v Zelence č. d. 21. Do jejich odchodu na pardubické panství v roce 1780 se jim narodily čtyři děti.⁸⁶⁾ Rathmann se tam pak se svou rodinou usadil v osadě Velkolánské.

Do Velkolánského spolu s Rathmannem zamířil i jeho zjevně blízký přítel Franz Nitsche (1730–1784), který přišel rovněž z kladského Pertoltova a stejně tak našel domov v Zelence, kde bydlel hned ve vedlejší domě č. 22.⁸⁷⁾ Nitsche se narodil o osm let dříve než Rathmann, a to v domě svého otce Sigmunda Nitscheho (1686–1754).⁸⁸⁾ Tou dobou bylo jeho otci již 44 let. Po svém odchodu z Kladska se v září 1767 oženil se starší vdovou Evou Rosinou.⁸⁹⁾ Zdá se, že jejich manželství zůstalo bezdětné a jeho žena zemřela v roce 1775 ve věku 52 let.⁹⁰⁾ Roku 1777 se pak Nitsche znovu oženil – tentokrát za mladší Magdalenu.⁹¹⁾ S ní už se potomků dočkal, přestože se mu již blížila padesátka. Na Pardubicko si tak vzal dvě dcery.⁹²⁾

83) Joannes Josephus RAHTMAN [*sic*], in: *Ortsfamilienbücher* (online). Dostupné z URL: <https://www.online-ofb.de/famreport.php?ofb=altbatzdorf&ID=1141&nachname=RAHTMAN&modus=&lang=de>, [cit. 2. 9. 2022].

84) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Kunštát, sign. 81-2, fol. 70v.

85) Tamtéž, fol. 191r, 1. 2. 1769.

86) R. NOVOTNÝ, *Pamětní kniha*, s. 68.

87) Tamtéž.

88) Johannes Franciscus NITSCHKE, in: *Ortsfamilienbücher* (online). Dostupné z URL: <https://www.online-ofb.de/famreport.php?ofb=altbatzdorf&ID=1946&nachname=NITSCHKE&modus=&lang=de>, [cit. 2. 9. 2022].

89) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Kunštát, 81-2, fol. 187v, 9. 9. 1767.

90) Tamtéž, fol. 270.

91) Tamtéž, fol. 203.

92) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1574, fol. 17.

Na výstavbě osady Velkolánské se kromě dvou výše zmíněných podíleli z Kunštátska též Casper Bühl (Biel) původem z kladského Rychnova (pol. *Niwa*, něm. *Reichenau*) nebo Wenzel Bartsch z vesnice Zabłocie (*Krotepfuhl*).⁹³⁾ Ačkoliv první přebýval v Jadrné a druhý pak v Kunštátu, velmi dobře oba znali Rathmanna i Nitscheho, a zcela jistě i další emigranty. Celkem bylo na Kunštátsku jednoznačně identifikováno 20 budoucích osadníků, jež se podíleli na založení německých vesnic v Polabí. Patrně jich však bylo více. Někteří pak i po svém odchodu dále na západ udržovali styky s obyvateli Kunštátska.

Migrace kladských a slezských katolíků na Pardubicko nebyla z větší části přímočará. Většina strávila kratší či delší dobu v dočasném exilu v českém pohraničí, než se mohli vydat na svou konečnou cestu do cílové destinace, o níž v danou dobu však nemohli mít tušení. Spíše přežívali a čekali, co se bude dít a zda jim bude nabídnuta půda. Prostřednictvím záznamů v matrikách se podařilo detekovat dočasný výskyt v pohraničí 56 budoucích osadníků, což je zhruba polovina z těch, kteří si našli svůj domov později na Pardubicku. Lze se však domnívat, že jich byla velká většina. Zde autor narážel na limity využitelných pramenů – konkrétně matrik. O řadě „*pruských emigrantů*“ totiž nemusel být v matrikách jediný zápis, pokud si z Kladska přivedli své rodiny, nerodili se jim v pohraničí děti nebo nesvědčili u svateb či křtin svých soukmenovců. Kladských a slezských vystěhovalců se podařilo detekovat daleko více, avšak ti se nepodíleli na kolonizaci na pardubickém panství a buď zůstali v pohraničí, nebo odešli jinam – např. do Uher nebo Haliče, kde se rovněž rozdělovala půda.

Někteří přišli do pohraničí již v 60. letech 18. století, což lze přičíst bezprostřední reakci na hubertusburský mír. Na druhou stranu je nutno dodat, že z Kladska odcházeli spíše jednotlivci, popř. několik málo rodin. Tito pak většinou nechávali své rodiny v Kladsku. Nelze tedy říci, že by se stěhovaly celé kladské rody. Další velká část pak Kladsko opouštěla až v 70. letech, kdy už to bylo rozhodně nelegální (pro Slezany to bylo nelegální vždy). Jiní pak přecházeli z Kladska teprve až tehdy, kdy se dozvěděli o možnosti získat půdu v Čechách. Pak se obešli bez „přestupní stanice“ a odcházeli na pardubické panství nebo jinam rovnou.

93) R. NOVOTNÝ, *Pamětní kniha*, s. 68.

Předpoklady pro kolonizaci na Pardubicku a první fáze osídlování

Když v letech 1778–1779 probíhala válka o bavorské dědictví nebo též tzv. bramborová válka mezi Pruskem a habsburskou monarchií, vyvstala určitá naděje, že by se mohlo podařit Marii Terezii na sklonku své vlády přeci jen získat zpět alespoň část území uchváceného Pruskem během slezských válek. Těšínský mír uzavřený v květnu 1779 však naděje kladských loajalistů zcela pohřbil. Kladsko zůstalo pevnou součástí Pruska. Navíc už dorůstala generace těch, kteří se narodili pod pruskou vládou bez vztahu k habsburskému trůnu.

Když po válce objížděl císař Josef II. rakousko-pruskou hranici, zastavil se začátkem září 1779 v Kunštátu, kde více než desetiletí přebývalo množství „pruských emigrantů“. Císař tu dokonce strávil noc ze 4. na 5. září 1779. K počtu jeho návštěvy mu kunštátsí občané nechali o sto let později postavit pomník.⁹⁴⁾ Císař se zde setkal s delegací kladských emigrantů, kterou prý vedl již zmíněný Joseph Rathmann, jak se dozvídáme z úvodního zápisu v pamětní knize osady Velkolánské. Tu přitom založil začátkem 19. století jeho stejnojmenný syn, jenž působil jako rychtář. Zde se doslova píše: *„Als im Jahre 1779 Jhro Meigestet Joseph der zweite auf der Grönitz in Cronstadt befande, und sich viele Prischische Emigranten um die Gränitz sich befunden welche sich mit Weib und Kindern Emigrirret hatten, und nicht möhr nach Hauße in ihr Land wolten und auch nicht konten, und alda gantz arm Leben musten, als haben sie sich mit einander berichten, daß sie wolten bey Jhro Meigestet bittweiß einkommen daß er sie möchte unterstützen [...]“*⁹⁵⁾

K setkání údajně došlo na kunštátské faře, kde Rathmann předložil císaři jménem všech emigrantů jakési memorandum, v němž ho vystěhovalci žádali o pomoc. Josef II. jim přislíbil nápravu a sám je měl obdarovat „několika dukáty“.⁹⁶⁾ Císař jim měl nabídnout možnost získat půdu v českém vnitrozemí. Tento příběh lze považovat za důvěryhodný, přestože se jedná o zprostředkovanou informaci. Autor tohoto záznamu v pamětní knize nebyl sice přímý účastník setkání, ale byl synem hlavní postavy emigrantské delegace. Ten navíc zemřel jen krátce před založením pamětní

94) Johann WENDRINSKY, *Kaiser Josef II.: Ein Lebens- und Charakterbild zur hundertjährigen Gedenkfeier seiner Thronbesteigung*, Wien 1880, s. 80.

95) SOkA Pardubice, Archiv obce (dále jen AO) Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, [1803]–1896, pag. 6. Edice viz R. NOVOTNÝ, *Pamětní kniha*, s. 108–135.

96) SOkA Pardubice, AO Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 6.

knihy. Sám Joseph Rathmann ml. se narodil v roce 1774 v Zelence a v době císařovy návštěvy v Kunštátu mu bylo pouhých 5 let, jeho otec mu však musel o této památné události vyprávět, a to už jen z důvodu výjimečnosti okamžiku setkání se samotným římským císařem a tehdejším následníkem trůnu v habsburské monarchii. V osadě Velkolánské se pak tento příběh stal všeobecně známým a přenášel se zřejmě i ústní formou.⁹⁷⁾ Josef II. se přitom možná setkal s kladskými emigranty též na Broumovsku a Králícku, jelikož i zde se na své cestě po pohraničí zastavil.⁹⁸⁾ Důkazy o jeho setkání s vystěhovalci však chybí.

Problematickou „*pruských emigrantů*“ se začaly od roku 1779 skutečně zabývat státní orgány habsburské monarchie.⁹⁹⁾ Tou dobou se již postupně začínal uplatňovat Raabův systém na území několika exjezuitských a komorních panství a měst – konkrétně zejména v Žirči, Žaclěři a na komorních panstvích pardubickém, brandýském a poděbradském.¹⁰⁰⁾ Raabizace spočívala v parcelaci nerentabilní dominikální půdy a jejím předávání do emfyteuze (dědičného nájmu) osadníkům, tzv. familiantům, podle nichž se nazývala jejich usedlost „*familie*“. Základem této reformy byla robotní abolice. Na pardubickém panství bylo mnoho vhodné půdy k parcelaci, a to na plochách rušených poplužních dvorů, rybníků, obor nebo bažantnic (obr. 6). To umožnilo zakládání celých nových vesnic. Předobrazem toho byla právě česká vesnice Ráby, která vznikla kolem roku 1777 na území dančí obory pod Kunětickou horou.¹⁰¹⁾ Protože později nebylo k dispozici tolik místních zájemců, přišli vhod právě němečtí přistěhovalci.

Dne 12. října 1779 bylo vydáno nařízení, podle kterého měli být „*pruští emigranti*“ nejbližším krajským úřadem nasměrováni k „*ubytování*“ v Pardubicích, Poděbradech, Brandýse nebo Zbirohu.¹⁰²⁾ Tento předpis

97) Tu zachytil F. K. Rosůlek ve svých pracích. F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, II. díl, s. 9.

98) Srov. Lydia BAŠTECKÁ (ed.), *Jak se žilo na kladském pomezí: Čtení ze starých pamětí a kronik*, Červený Kostelec 2004, s. 51.

99) Obecně k tomu viz R. F. KAINDL, *Preußische Ansiedler*, s. 176.

100) K počátkům raabizace srov. Jan PROCHÁZKA, *Parcelování velko-
statků (raabisace) za Marie Terezie v Čechách*, Praha 1925, s. 11–15; Václav ČERNÝ, *Pozemková reforma v XVIII. stol.*, Praha 1928; k pozemkovým reformám v 18. století viz též William E. WRIGHT, *Serf, Seigneur, and Sovereign Agrarian Reform in Eighteenth-Century Bohemia*, Minneapolis 1966, s. 55–94.

101) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1548, Matrika N (1741–1784), fol. 210nn.

102) *Gesetze für die k. k. Armée in Auszug, nach alphabetischer Ordnung der Gegenstände eingerichtet von Jakob Heinrich*, Wien–Praha 1784, s. 112–113.

Obr. 6: Situace z roku 1780 v oblasti východně od Pardubic, kde vyrostla řada německých kolonizačních vesnic, a to převážně na půdě po vysušených rybnících. Již tu stojí vesnice Veská a Velkolánské (zde Gr. Lanny) – viz horní (severní) část mapy, zatímco na místě osad Staročernsko, Malolánské a Moravanský jsou stále zakresleny rybníky.
Zdroj: I. vojenské mapování (mapire.eu).

tedy upravoval samotnou cestu kladsko-slezských přistěhovačů do jejich cílových destinací z míst, kde se tou dobou nacházeli – čili především v pohraničí. Bohužel nejsou známy podrobnosti, jak k transferu příslušných jednotlivců a rodin docházelo. Pravděpodobně se museli po příchodu hlásit nejprve na příslušném vrchnostenském úřadě – v tomto případě v Pardubicích,¹⁰³⁾ který jim pak zařídil dočasné ubytování, než se postavily jejich domy v nových osadách. Toto nařízení každopádně potvrzuje, že krátce po jednání Josefa II. s delegací „pruských emigrantů“ v čele s Rathmannem začaly nejvyšší úřady skutečně konat. Dle matrik a pozemkových knih se předmětní přistěhovači museli do Pardubic dostat nejdříve na jaře 1780, neboť řada z těch, kteří zakládali první osady, se prokazatelně ještě začátkem toho roku nacházela v pohraničních oblastech východních Čech. Obecně se také zdá, že v první vlně se kladští a slezští přistěhovači ucházeli o půdu výhradně na pardubickém panství.

103) Zřejmě první kladský emigrant se usadil v Pardubicích již v roce 1779. Byl jím Ignaz Pabel z Kladské Bystřice. Ten však nepatřil mezi „pruské emigranty“, kteří systematicky kolonizovali volnou půdu na pardubickém panství. SOA HK, Sb. matrik, Děkaný úřad (dále jen DÚ) Pardubice, sign. 1526, Matrika Z (1779–1784), fol. 3, 16. 6. 1779.

Jelikož první osady vyrostly skutečně ještě v roce 1780, zdá se, že stavební práce musely být zahájeny již na jaře. Přistěhovalci tak nestrávili v dočasném ubytování příliš dlouhou dobu. Ještě před zahájením stavby musela být provedena geometrická výměra pozemků, kterou lze považovat za nebývale přesnou.¹⁰⁴⁾ Osadník pak musel podepsat emfyteutický kontrakt spojený s robotní abolicí, v němž se zavazoval k pravidelné platbě pachtovného za dům a pozemky.¹⁰⁵⁾ Nutno dodat, že pozemky zůstávaly i nadále v majetku vrchnosti, což omezovalo převody.

Po aktu založení byly pořizovány pozemkové knihy, jež byly v případě pardubického panství označovány jako „gruntovní knihy kolonizační“. Ty většinou zahrnovaly alespoň dvě osady. „Raabizační“ pozemkové knihy se přitom v některých ohledech lišily od těch „klasických“.¹⁰⁶⁾ Tyto knihy byly zakládány vždy s určitým, byť až na výjimky malým, časovým odstupem, na což je třeba brát ohled z hlediska historického výzkumu. Některé údaje tak nemusí být přesné. V případě pozemkových knih osad založených „pruskými emigranty“ se vždy uvádělo ke každému číslu domu jméno familianta, odkud přišel a koho si s sebou případně přivedl (manželku, děti). Rovněž se zde uvádělo, ve kterém roce „přišel na pardubické panství“, což bývalo staršími autory nepřesně interpretováno jako datace založení osady. Stejně tak se objevují v pozemkových knihách nepřesnosti ohledně místa původu toho kterého emigranta. Vůbec tu chybí zmínka o tom, že osadník nepřišel bezprostředně z Kladska či Slezska, ale z některého pohraničního sídla, kde přebýval třeba už 10–15 let. Právě proto zůstalo dlouho skryto, že tito osadníci ve skutečnosti emigrovali z Pruska mnohem dříve.

Zřejmě jako první byla založena osada na půdě po vysušeném rybníku Velkolánském (něm. *Großlahner Teich*) severozápadně od Dašic. K parcelaci byla využita i plocha dašické bažantnice „Hejský“ a taktéž zrušeného Platěnického rybníku.¹⁰⁷⁾ Dohromady se zde rozdělila půda o výměře 344 měřic (65,4 ha). Celkem tu bylo postaveno 9 domů s vlastními polnostmi, které k těmto domům přímo přiléhaly. Tyto domy byly osazeny těmito kolonisty (tab. 1): 1. Josephem Rathmannem, 2. Franzem Nitschem, 3. Heinrichem Schneiderem, 4. Casperem Bielem, 5. Josephem Enderem, 6. Josephem Weigangem, 7. Antonem Christenem, 8. Antonem Zörnigem a 9. Wenzelem Bartschem. Až na jednu výjimku dostal každý přiděl 40 měřic (7,6 ha)

104) J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků*, s. 37.

105) Tamtéž, s. 32–41.

106) Srov. tamtéž, s. 61–64.

107) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1574, fol. 1.

půdy – pouze Weigang, který byl řemeslníkem, obdržel pouze 24 měřic (4,6 ha). Kromě pole k domu přiléhala také zahrada. Nová osada byla od městečka Dašice oddělena řekou Loučnou.

Tab. 1: Přehled původních osadníků ve Velkolánském

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1780)		
			Místo	Region	Doložen od roku
1	Joseph Rathmann	Altbatzdorf (Starków), Kladsko	Zelenka (Grünborn)	Kunštátsko	1767
2	Franz Nitsche	Altbatzdorf (Starków), Kladsko	Zelenka (Grünborn)	Kunštátsko	1767
3	Heinrich Schneider	Neuwilmsdorf (Nowy Wielisław), Kladsko	?	?	?
4	Casper Biel	Reichenau (Niwa), Kladsko	Jadrná (Kernsdorf)	Kunštátsko	1767
5	Joseph Ender	Konradswalde (Konradów), Kladsko	?	?	?
6	Joseph Weigang	Neu-Lomnitz (Nowa Łomnica), Kladsko	?	?	?
7	Anton Christel	Alt-Mohrau (Stara Morawa), Kladsko	Jadrná (Kernsdorf)	Kunštátsko	1764
8	Anton Zörnig	Glassendorf (Szklarka), Kladsko	?	?	?
9	Wenzel Bartsch	Zabłocie (Krotenpfuhl), Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1780

První písemná zmínka o osadě pochází z května 1780, přičemž se lze domnívat, že byla vystavěna již o měsíc dříve.¹⁰⁸⁾ Jak se uvádí v již zmiňované pamětní knize, geometrická výměra osady proběhla v tomtéž roce a domy si postavili sami osadníci, přičemž nejprve došlo na stavbu prvních pěti domů. Domy byly původně dřevěné.

Je příznačné, že osadu založil Joseph Rathmann, který údajně před několika měsíci vyjednával s císařem Josefem II. Hned vedlejší dům patřil jeho příteli ze stejné kladské vsi a sousedního domu během pobytu v „přestupní stanici“ v Zelence Franz Nitsche. Na Kunštátsku se ještě pohybovali Casper Biel a Wenzel Bartsch. Většina osadníků přišla se svými rodinami – pouze Anton Zörnig a Anton Christen byli svobodní. Dohromady i s dětmi se tedy jednalo o kontingent 31 osob. Do tohoto počtu však nejsou zahrnuti

108) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 417, Matrika NOZ (1765–1791), O, fol. 168, 30. 5. 1780.

podruzi (*Inwohner*), kteří se v osadě pohybovali a jejichž počet nelze bez existujícího soupisu osob (např. ve formě *status animarum*) rekonstruovat. Je pravděpodobné, že podruzi přišli teprve s určitým časovým odstupem za familianty. Bez jejich práce se však nemohli osadníci obejít. Novopečení familianti byli na tři roky osvobozeni od daní a do doby první sklizně obdrželi od vrchnosti šest krejcarů denně a další čtyři na děti. Roční nájem činil 10 krejcarů na měřící půdy.¹⁰⁹⁾

V prvních záznamech se osada nazývala latinským jménem *Lan in Piscina* neboli „Lány na rybníku“.¹¹⁰⁾ Souběžně se začalo užívat německého jména *Teichdorf*.¹¹¹⁾ Zřídka se používalo ještě alternativní německé toponymum *Groß-Lan*,¹¹²⁾ jež vycházelo z českého pojmenování pro Velkolánský rybník. Ostatně v češtině se malé vesnici říkalo též Velkolánské.

Na jaře 1780 došlo k vybudování druhé osady „*pruských emigrantů*“ na Pardubicku, již se dodnes říká Veská (dříve krátce *Veska*), což je název očitě českého původu a označuje „*vísku*“, tedy malou vesnici (srov. *véska*). Tato vesnička byla vybudována na půdě bývalých rybníků Novočernský a Strejček. Nepatrnou částí zasahovaly pozemky i na bývalý Staročernský rybník. Osada byla vzdálená asi 3 km západně od Velkolánského a zhruba 6 km východně od centra Pardubic. Nejstarší zmínka o nové osadě pochází z června 1780, tehdy ovšem ještě pod neurčitým provizorním jménem „*Nová ves na rybníku Novočernském*“ (lat. „*Novus pagus in Piscina Nowočzensky*“ – *sic*). V češtině se zprvu též udával název *Nová Ves* – lat. *Novus Pagus* či také hybridně lat. *Neo-Veska* a něm. *Neuweska* (*Neiweska*).¹¹³⁾ Záhy se ujalo v němčině pro osadu jméno *Weskadorf*, jež bylo později zkráceno na *Weska*, což odpovídalo českému jménu.¹¹⁴⁾

Půda určená dle parcellačního projektu zahrnovala plochu ve výměře celkem 360 měřic (68,4 ha), což znamenalo, že Veská se rozprostírala na o něco větším území než Velkolánské. Půdu s jednotlivými domy si rozdělilo celkem

109) SOKA Pardubice, AO Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 7.

110) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 417, Matrika NOZ, O, fol. 168, 171; 30. 5. 1780, 3. 2. 1782.

111) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1574, fol. 1–150. V matrikách se výrazu „*Teichdorf*“ užilo poprvé 3. 2. 1782 s latinským dodatkem „*in Piscina Lan*“. Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 417, Matrika NOZ, O, fol. 172, 3. 2. 1782.

112) Jaroslaus SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen*, 11. Theil, Chrudimer Kreis, Prag 1789, s. 77.

113) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1548, fol. 456nn.

114) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1576, fol. 1; tamtéž, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1549, matrika N (1785–1814), fol. 214–218.

třináct familiantů (tab. 2):¹¹⁵⁾ 1. Anton Fritsche, 2. Anton Schmidt, 3. Georg Nentwich, 4. Franz Korn, 5. Johann Pöschel, 6. Franz Späth, 7. Heinrich Pelz, 8. Paul Kerzel, 9. Anton Praus, 10. Johann Michael Korn, 11. Ignaz Strauch, 12. Anton Spitzer a 13. Georg Hetwer. Podobně jako ve Velkolánském byla půda rozdělena podle klíče 40 měřic pro rolníky a 20 měřic (3,8 ha) pro řemeslníky, kterých bylo hned sedm. Veská, podobně jako dnes, byla obklopena z jedné strany lesem. Domy byly uspořádány pravidelně ve dvou řadách, zatímco ve Velkolánském pouze v jedné. Půdorysem každopádně odpovídala Veská typické raabizační vesnici.

Tab. 2: Přehled původních osadníků ve Veské

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1780)		
			Místo	Region	Doložen od roku
1	Anton Fritsche	Alt-Lomnitz (Stara Łomnica), Kladsko	?	?	?
2	Anton Schmidt	Niederhannsdorf (Jaszkowa Dolna), Kladsko	Mladkov (Wichstadt)	Králicko	1779
3	Georg Nentwich	Wünschelburg (Radków), Kladsko	?	?	?
4	Franz Korn	Vierhöfe (Dworki), Kladsko	?	?	?
5	Johann Pöschl	Thannndorf (Jodłów), Kladsko	-	-	-
6	Franz Späth	Schönfeld (Roztoki), Kladsko	?	?	?
7	Heinrich Pelz	Schönau (Smreczyn), Kladsko	?	?	?
8	Paul Kerzel	Klein Schnellendorf (Przydroże Małe), Slezsko	Králíky (Grulich)	Králicko	1775
9	Anton Praus	Schönau (Smreczyn), Kladsko	Dolní Orlice (Unter-Erlitz)	Krulicko	1769
10	Johann Michael Korn	Königswalde (Królewski Las), Kladsko	Šonov (Schönau)	Broumovsko	1779
11	Ignaz Strauch	Karlsberg (Karlów), Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1765
12	Anton Spitzer	Falkenberg (Sokolec), Kladsko	Šonov (Schönau)	Broumovsko	1779
13	Georg Hetwer	Thannndorf (Jodłów), Kladsko	?	?	?

115) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1576, fol. 1nn.

Téměř všichni osadníci pocházeli z různých částí Kladska – ze Slezska jen Paul Kerzel. Větší část z nich pobývala před svým příchodem do nových domovů v pohraničí, a to hlavně na Králicku a Broumovsku. Deset osadníků si s sebou vzalo rodinu s dětmi a pouze tři byli svobodní. Celkem sem přišlo 44 osob, k nimž se o něco později přidali podruzi.

Mapa oblasti na prvním vojenském mapování ukazuje stav po založení prvních dvou vesnic – Velkolánského a Veské.¹¹⁶⁾ Na místech dalších budoucích osad jsou ještě zakresleny rybníky či obory (bažantnice), k nimž bylo dodatečně rukou dopsáno, že na jejich území došlo k založení vesnice (křížek a výraz „Dorf“). Mapový list tak kouzlem nechtěného zachycuje stav na úplném počátku německé josefínské kolonizace.

Ještě v roce 1780 došlo k rozparcelování poplužního dvora u (Starého) Hradiště. První vojenské mapování ukazuje jeho hospodářské budovy, které měly nyní sloužit osadníkům. Tak byl položen základ třetí německé osadě na Pardubicku, která dostala jméno Nové Hradiště (něm. *Neu-Hradischt* nebo *Nei-Hradischt*). Kolonizace zde probíhala zcela jinak než v obou předchozích případech. Emfyteutizace poplužního dvora totiž byla jen částečná a hlavně trvala déle, a to až do roku 1790, kdy byla teprve také založena gruntovní kniha.¹¹⁷⁾ První osadníci se zde objevili již na podzim 1780, avšak jednalo se o Čechy, a nikoliv o kladské Němce.¹¹⁸⁾ Do Nového Hradiště se totiž stěhovali nejprve čeští osadníci. Navíc tu vznikla jedna ryze česká část Nového Hradiště, která ležela na sever od střediska poplužního dvora, přičemž tuto separaci dokládá i existence dvou gruntovních knih.¹¹⁹⁾ Tato „česká část“ Nového Hradiště se později přejmenovala na Psinek,¹²⁰⁾ přičemž toto jméno se užívá pro osadu dodnes.

„Německá část“ Nového Hradiště ležela v centrální části poplužního dvora (obr. 7–8), kde stály hospodářské budovy, jež byly uspořádány do čtverce.¹²¹⁾ Kladsko-slezští osadníci, kteří sem přicházeli, se tak nastěhovali

116) *První vojenské mapování (1763–1787)*, mapový list č. 130 (online). Dostupné z URL: <http://oldmaps.geolab.cz/>, [cit. 1. 6. 2018].

117) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1559, Gruntovní kniha kolonizační pro Nové Hradiště (1790–1843), fol. 1.

118) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1548, Matrika N, fol. 463.

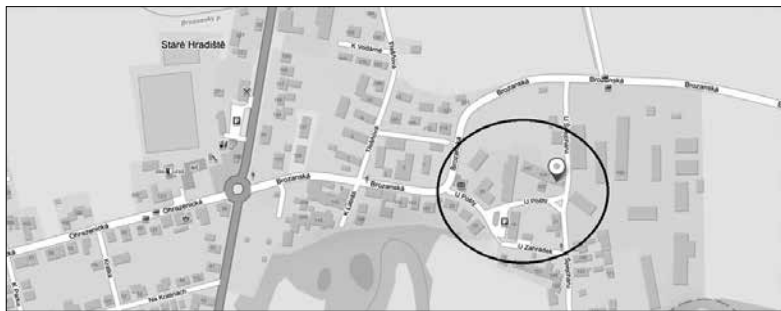
119) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1558, Gruntovní kniha kolonizační pro Hradiště na Písku (1790–1831).

120) SOKA Pardubice, AO Staré Hradiště, ukn 1A, Kronika obce Staré Hradiště (1922–1987), pag. 5.

121) Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech, Hradiště Staré a Nové, 1824/1843 (online). Dostupné z URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>, [cit. 2. 9. 2022].

do těchto dříve hospodářských budov, a nemuseli si tak stavět nová obydlí. Ani tato část Nového Hradiště však z hlediska etnického nebyla ryze německá, neboť si tu některé příbytky stále drželi vrchnostensští úředníci. Následně pak došlo k budování i zcela nových domů. Rozložení domů však neodpovídalo standardnímu půdorysu raabizačních vsí. První familianti kladského původu byli zmíněni až od září 1781¹²²⁾ a lze se domnívat, že právě toho roku sem i přišli. O původu těchto osadníků se z pozemkové knihy nic nedozvíme, neboť ta byla vedena jinou formou než gruntovní knihy jiných německých osad na Pardubicku. Nelze tak navíc určit například počet rodinných příslušníků v každé usedlosti. Jak již bylo řečeno, emfyteutické kontrakty byly uzavírány až k roku 1790, kdy už ovšem tito osadníci na dosud ještě zcela oficiálně nezrušeném poplužním dvoře žili.

Tuto část Nového Hradiště tvořilo 13 domů, z nichž ovšem pět připadlo úředníkům, dvěma dalším Čechům a jednomu Židovi.¹²³⁾ Kladsko-slezských osadníků sem přišlo pouze osm (tab. 3) – Michael Lerch (č. d. 1), Joseph Grund (č. d. 3), Franz Rotter (č. d. 9), Joseph Mitschke (č. d. 10), David Fitzke (č. d. 12), Anton Peykert (č. d. 13), Ignaz Peykert (č. d. 13) a Joseph Adelt (č. d. 15). Že se vůbec jednalo o kladské přistěhovalce, vyplynulo z matrik sezemické fary,¹²⁴⁾ kde bývalo uváděno, že se jedná o „*pruské emigranty*“. Jen u některých z nich byl upřesněn jejich původ stran jejich rodiště. Značná část osadníků měla manželky z Kunštátu a Broumovska, což značí, že tam sami po odchodu z Kladska pobývali. To byl případ Adelta, Lercha, obou

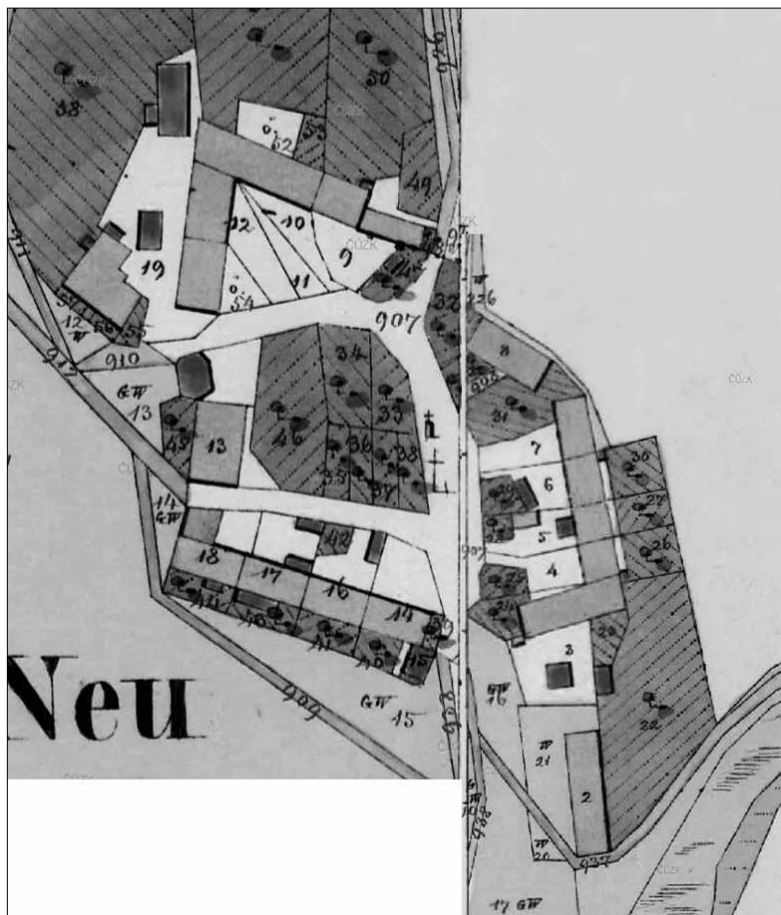
Obr. 7: Poloha dnes již formálně neexistující osady Nové Hradiště na současné mapě obce Staré Hradiště. Zdroj: mapy.cz.

122) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1554, Matrika OZ (1741–1784), fol. 276, 30. 9. 1781.

123) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1559, fol. 1nn.

124) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1548, fol. 229nn.

Peykertů a Grunda. U nich tak známe i jejich rodiště. Sami obyvatelé používali pro svou osadu jméno *Deutsch-Hradischt* (příp. *Deutsch-Hradischt*), tedy Německé Hradiště.¹²⁵⁾

Obr. 8: Jádru Nového Hradiště na mapě stabilního katastru.

Zdroj: ags.cuzk.cz/archiv.

125) Tamtéž, FÚ Kunětické, sign. 1426, Matrika O (1785–1821), fol. 75nn.

Tab. 3: Přehled původních osadníků v Novém Hradišti

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1781)		
			Místo	Region	Doložen od roku
1	Michael Lerch	neurčeno, Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1765
3	Joseph Grund	Thanndorf (Jodłów), Kladsko	Horní Lipka (Ober-Lipka)	Králicko	1780
9	Franz Rotter	neurčeno, Kladsko	?	?	?
10	Joseph Mitschke	neurčeno, Kladsko	?	?	?
12	David Fitzke	Lewin (Lewin Kłodzki), Kladsko	?	?	?
13	Anton Peykert	Langenbrück (Mostowice), Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1770
14	Ignaz Peykert	Langenbrück (Mostowice), Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1766
15	Joseph Adelt	neurčeno, Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1781

Ještě v roce 1780 byla rozparcelována a rovněž vyměřena půda po zrušeném rybníku Malolánském (něm. *Kleinlahner Teich*)¹²⁶⁾ ve vzdálenosti zhruba 1 km jihovýchodně od Veské. Zde měla vyrůst nová osada, která měla zahrnovat plochu 100 měřic (19 ha),¹²⁷⁾ takže se jednalo o dosud nejmenší německou kolonii na Pardubicku. Kromě plochy po rybníku Malolánském zasahovala půda budoucí vesnice také na území bývalého rybníku Strejček. Kolonie byla od počátku budovaná jako dceřiná osada Velkolánského, které leželo téměř 3 km na východ. Právě proto byly domy číslovány v návaznosti na poslední domovní číslo ve Velkolánském. Polnosti byly umístěny na západní straně osady s tím, že se táhly souběžně s vesnicí. Na východě se rozprostíral panský les ve správě pardubického vrchnostenského úřadu.¹²⁸⁾

Přišlo sem dohromady pět osadníků, kteří byli všichni řemeslníci, a tak dostal každý přiděl 20 měřic půdy (tab.4). Jednalo se o Franze Erbera (č. d. 10), Ferdinanda Schüllera (č. d. 11), Josepha Anlaufa (č. d. 12), Franze Gütt-

126) SOKA Pardubice, AO Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 8.

127) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1574, fol. 325nn.

128) Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech, Zminný, 1824/1843 (online). Dostupné z URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>, [cit. 2. 9. 2022].

lera (č.d.13) a Michaela Volknera (č.d.14).¹²⁹⁾ Bez dětí, zato však s manželkou, přišli pouze Güttler a Volkner. Celkem se tu usadilo v nově postavených domech 18 osob převážně z Kladska – pouze Schüller pocházel ze Slezska. Ani jednoho osadníka se přitom nepodařilo identifikovat v pohraničí.

Tab. 4: Přehled původních osadníků a pozdějších majitelů v Malolánském

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1780)		
			Místo	Region	Doložen od roku
10	Franz Erber	Weitengrund (Daików), Kladsko	?	?	?
11	Ferdinand Schüller	Frankenstein (Ząbkowice Śląskie), Slezsko	?	?	?
12	Joseph Anlauf	Ebersdorf (Dzikowiec), Kladsko	?	?	?
13	Franz Güttler	Lewin (Lewin Kłodzki), Kladsko	?	?	?
14	Michael Volkner	Steinbach (Kamieneczyk), Kladsko	?	?	?

(Číslování domů navazuje na domovní čísla ve Velkolánském.)

V pozemkové knize se uvádí, že osadníci přišli na pardubické panství v roce 1781.¹³⁰⁾ Dorazili však ve skutečnosti o něco dříve, než byla postavena jejich osada. Dočasné útočiště našli především ve Veské, která byla nejbližší. Tam se dle matričních záznamů prokazatelně objevovali od jara 1781.¹³¹⁾ Ve Veské měli přitom status podruhů a bydleli v usedlostech famíliantů. Pokud by sem přišli skutečně až v předjaří nebo na jaře, dávalo by to logiku, protože v té době se teprve dalo bezpečně stavět a osadníci měli své dočasné noclehárny poblíž. Navíc od rozestavěné osady vedla cesta lesem přímo do Veské. Dopravní spojení tedy bylo nasnadě. První zmínka o nové osadě pochází ze srpna 1781.¹³²⁾ Vesnička byla tehdy pojmenovaná latinsky jako *Lan in Piscina minori*. Později se objevovala označení

129) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1574, fol. 325nn.

130) Tamtéž, fol. 325.

131) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1548, Matrika N, fol. 468, 28. 3. 1781. Jako bydlíště Ferdinanda Schüllera byla přitom ještě v březnu 1782 uváděna Veská. Tamtéž, FÚ Sezemice, sign. 1548, Matrika N, fol. 481, 31. 3. 1782.

132) Tamtéž, sign. 416, Matrika N (1765–1787), fol. 92, 18. 8. 1781.

jako *Klein-Teichdorf* (pro svou spřízněnost s Velkolánským) nebo *Klein-Laan*. Teprve o něco později získala osada definitivní německé pojmenování *Kleindorf*.¹³³⁾ Česky se osada nazývala jako Malolánské či Malé Lány.

V roce 1782 pak vyrostla na východ od Veské další osada na půdě zrušeného rybníku Staročernského (*Alttscherner Teich*) a rybníku Strejček.¹³⁴⁾ Osada dostala dle jednoho z nich české jméno Staročernsko. Celková parcelovaná plocha činila 260 měřic (49,2 ha). Usadilo se zde 9 kolonistů z Kladska (tab. 5): 1. Franz English, 2. Joseph Elsner, 3. Joseph Monse, 4. Franz Wolf, 5. Albin Winkler, 6. Anton Taus, 7. Karl Herzig, 8. Georg English a 9. Andreas Wagner. Půda se mezi ně rozdělila stejným systémem jako ve Velkolánském, Veské nebo v Malolánském. Jen čtyři osadníci dostali 40 měřic půdy a zbytek po 20. Do nové osady přišli dle pozemkové knihy jen dva svobodní muži, ovšem jeden z nich (Joseph Elsner) se stačil ještě v Mladkově oženit. Celkem se tu usadilo bez podruhů 31 osob. Dva osadníky (kromě Elsnera ještě Monseho) se podařilo identifikovat v pohraničí před jejich příchodem na Pardubicko.

Tab. 5: Přehled původních osadníků ve Staročernsku

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1782)		
			Místo	Region	Doložen od roku
1	Franz English	Rengersdorf (Krosnowice), Kladsko	?	?	?
2	Joseph Elsner	Bobischau (Boboszwów), Kladsko	Mladkov (Wichstadt)	Králicko	1782
3	Joseph Monse	Schönthal (Dolník), Kladsko	Králiky (Grulich)	Králicko	1776
4	Franz Wolf	Habelschwerdt (Bystrzyca Kłodzka), Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1765
5	Albin Winkler	Lewin (Lewin Kłodzki), Kladsko	?	?	?
6	Anton Taus	Friedrichsgrund (Piaskowice), Kladsko	?	?	?

133) Označení „*Klein-Laan*“ se ještě nějakou dobu používalo souběžně s názvem *Kleindorf* nebo někdy *Klein-Teichdorf*. SOA HK, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 432, Matrika NOZ, fol. 32 (45). Název *Kleindorf* byl však známý už Schallerovi. Srov. J. SCHALLER, *Topographie*, 11. Theil, s. 77.

134) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1574, fol. 271–413.

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1782)		
			Místo	Region	Doložen od roku
7	Karl Herzig	Weitengrund (Daików), Kladsko	?	?	?
8	Georg English	Rengersdorf (Krosnowice), Kladsko	?	?	?
9	Andreas Wagner	Schönfeld (Roztoki), Kladsko	?	?	?

V pozemkové knize je uvedeno, že osadníci „přišli na pardubické panství v roce 1780“. Z toho starší autoři odvodili shodu s rokem založení Staročernska.¹³⁵⁾ Pokud by tomu tak bylo, na mapovém listu prvního vojenského mapování by musela být zakreslena i tato vesnice, neboť by se patrně stavěla z důvodu střídání ročních období souběžně s Veskou a Velkolánským. O tom, že Staročernsko bylo postaveno později, vypovídají pak hlavně matriční záznamy. První zmínka o této osadě pochází až z konce roku 1782.¹³⁶⁾ To ovšem neznamená, že v pozemkové knize je uvedeno špatné datum příchodu (!) osadníků na pardubické panství. První matriční zápis o staročernských kolonistech totiž skutečně pochází z roku 1780.¹³⁷⁾ Jenže v rámci panství se tyto osoby či celé rodiny pohybovali ve Veské coby podruží, a to prokazatelně až do předjaří 1782!¹³⁸⁾ Zřejmě museli dva roky čekat, než došlo k přípravě půdy po jistě nedávno zrušených rybnících a rozparcelování jejich půdy. Familianti z Veské tak poskytli dočasné útočiště nejen malolánským osadníkům, nýbrž i těm staročernským. Veská tak posloužila jako opěrný bod německé kolonizace u Pardubic. Dá se předpokládat, že osada byla dostavěná na jaře 1782.

Pro Staročernsko bylo vybráno německé jméno *Gunstdorf*, čili „*Ves přízně*“. Skládala se tedy z devíti domů, které byly vystavěny v jedné řadě s číslováním od severu k jihu. Na západní straně byly polnosti, jež přímo navazovaly na danou usedlost, což bylo typické také pro Velkolánské. Podél osady, resp. bývalé rybníční hráze, vedla cesta směrem k Veské, Velkým Kolodějím a k Sezemicím. Směrem na jih se dalo po cestě dostat k silnici spojující Černou za Bory se Zmínným směrem na Dašice. Staročernsko tak leželo na jakési dopravní křižovatce.

135) Srov. F. J. BERANEK, *Geschichte*, s. 156.

136) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1554, matrika OZ, fol. 283, 27. 12. 1782.

137) Tamtéž, Matrika OZ, fol. 272, 21. 11. 1780.

138) Tamtéž, sign. 1548, Matrika N, fol. 480, 23. 2. 1782.

Druhá kolonizační fáze: větší vesnice a „dvojosady“

Dva roky po zahájení německé kolonizace na pardubickém panství se ukázal tento projekt jako úspěšný. Stále přibývali zájemci o půdu z řad kladsko-slezských emigrantů. Proto se počítalo s tím, že osídlí další místa, kde si vybudují na uvolněné půdě své domovy a potažmo nové osady. Mezitím se však změnilы podmínky. Autor systému robotní abolice Raab byl císařem Josefem II. v únoru 1782 uvolněn ze své funkce vrchního ředitele komorních a exjezuitských statků.¹³⁹⁾ Je celkem známé, že Josef II. Raabovi příliš nepřál, ač se mohou vést spory o tom, jak velká byla jeho averze k němu.¹⁴⁰⁾ Jisté je snad jen to, že Raab byl člověkem Marie Terezie, nikoliv jejího nástupce. Snad na Josefa II. působil Raab až příliš konzervativně. Císař tak hájil spíše jistou „pluralitu systémů“, než aby trval na neměnnosti toho Raabova.¹⁴¹⁾ Takřka přesně rok po odchodu Raaba a nedlouho před jeho smrtí byl jmenován novým ředitelem státních statků Johann Paul Hoyer, jehož přístup se od jeho předchůdce poněkud lišil.

Raabizační projekty, které již byly zahájeny, měly být také dovršeny, byť za cenu mírné úpravy pravidel.¹⁴²⁾ Císař byl navíc poměrně horlivým zastáncem kolonizace cizími osadníky, a tak i nadále podporoval usazování „pruských emigrantů“ na volné půdě. Přesto se ukázalo, že někteří imigranti se po převzetí peněžní podpory opět vytratili, čemuž měl zabránit patent ze dne 12. června 1782.¹⁴³⁾ Osadníci nyní neměli dostávat peníze přímo, ale prostřednictvím vrchnosti. Tento předpis ukázal, že „cizích osadníků“ byl rozhodně dostatek.

V letech 1782–1783 tak došlo k založení dalších pěti německých osad na pardubickém panství: Drahoše (*Maydorf/Maidorf*), Moravanského (*Sehndorf*), Roveňska (*Trauerdorf*), Platěnska (*Dreydorf/Dreidorf*) a Hrachoviště (*Streitdorf*). Na rozdíl od první kolonizační fáze se jednalo o vesnice větší a některé se skládaly ze dvou geograficky oddělených dílů.

Osada Drahoš byla založena nejspíše v květnu 1782, o čemž svědčí její německé jméno *Maidorf*. Vesnice ležela zhruba 1 km jihovýchodně od Rokytna a necelé 2 km jihozápadně od Chvojenice. Byla postavena především

139) J. PROCHÁZKA, *Parcelování velkostatků*, s. 17.

140) Tamtéž.

141) Tamtéž.

142) Tamtéž.

143) *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Sistematischen Verbindung enthält die Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1780 bis 1784*, I. Band, Wien 1785, s. 282–283.

na pozemcích bývalého rybníku Drahoš a z menší části též Starorokytenského. Celkem bylo rozparcelováno 281 měřic (53,4 ha) půdy.

První zmínka v matrikách o nové vsi se objevuje v srpnu 1782, a to ještě s českým názvem Drahoš (*Drahosch*).¹⁴⁴⁾ Německé jméno *Maydorf* se začíná vyskytovat až od října téhož roku.¹⁴⁵⁾ Původně přišlo roku 1782 do Drahoše osm osadníků (tab. 6).¹⁴⁶⁾ 1. Jacob (Jakob) Schweidler, 2. Ignaz Ulrich, 3. Peter Prause, 4. Franz Taus, 5. Kaspar Wenzl, 6. Anton Mohaupt, 7. Joseph Ludwig a 8. Ignaz Frimann. Půda se tentokrát rozdělovala podle jiného klíče než v případě osad, jež vznikly v první kolonizační fázi. Jednotlivé přídělky se různily v intervalu 28–40 měřic. Většina osadníků si přivedla své manželky či rodiny a jen dva byli svobodní. Celkem se do Drahoše roku 1782 přistěhovalo 23 osob. Čtyři familianty se podařilo vystopovat v pohraničí před jejich příchodem na pardubické panství (Schweidler, Ulrich, Taus a Mohaupt).

Tab. 6: Přehled původních osadníků v Drahoši

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1780)		
			Místo	Region	Doložen od roku
1	Jacob Schweidler	Wünschelburg (Radków), Kladsko	Božanov (Bartzdorf)	Broumovsko	1775
2	Ignaz Ulrich	Wallisfurth (Wolany), Kladsko	Zelenka (Grünborn)	Kunštátsko	1780
3	Peter Prause	Neuweitzitz (Nowa Bystrzyca), Kladsko	Lichkov (Lichtenau)	Králicko	1773
4	Franz Taus	neurčeno, Kladsko	?	?	?
5	Kaspar Wenzl	Weitengrund (Daików), Kladsko	?	?	?
6	Anton Mohaupt	Stuhlseifen (Rudawa), Kladsko	Zelenka (Grünborn)	Kunštátsko	1765
7	Joseph Ludwig	Stuhlseifen (Rudawa), Kladsko	Černá Voda (Schwarzwasser)	Kunštátsko	1775
8	Ignaz Frimann	neurčeno, Kladsko	?	?	?
9	Joseph Freywald	Langenbrück (Mostowice), Kladsko	?	?	?

144) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Sezemice, 1554, fol. 141r, 2. 8. 1782.

145) Tamtéž, fol. 141v, 22. 10. 1782.

146) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1557, fol. 1nn.

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1780)		
			Místo	Region	Doložen od roku
10	Andreas Bittner	Neuwilmsdorf (Nowy Wielisław), Kladsko	?	?	?
11	Ignaz Klar	Langenbrück (Mostowice), Kladsko	Kunštát	Kunštátsko	1763
12	Anton Fabel	Lewin (Lewin Kłodzki), Kladsko	?	?	?

(č. 9–12: Dolní /Starý/ Drahoš)

Protože se objevili ještě další zájemci o půdu ze strany kladských emigrantů, byli tito usazeni na půdě Starorokytenského rybníka necelý kilometr na jihovýchod od původní osady Drahoš směrem na Dolní Ředice. První zmínka o této dceřině osadě, která patřila k Drahoši, pochází z roku 1784 a prvotně se označovala jako Dolní Drahoš (*Unter-Maydorf*).¹⁴⁷⁾ Tento rok se shoduje s datací příchodu osadníků na pardubické panství v pozemkové knize.¹⁴⁸⁾ Později se obě části Drahoše odlišovaly jmény Starý Drahoš (něm. *Alt-Maydorf*) coby paradoxní označení pro později postavenou dceřinou kolonii (zřejmě podle Starorokytenského rybníku) a Nový Drahoš (*Neu-Maydorf*), který označoval starší část osady. Tato jména jsou v mapách užívána dodnes jako pomístní názvy. Číslování domů navazovalo na poslední domovní číslo původního Drahoše. Jednotlivé usedlosti si rozdělili následující čtyři familianti: 9. Joseph Freywald, 10. Andreas Bittner, 11. Ignaz Klar (identifikován již dříve na Kunštátsku) a 12. Anton Fabel. Všichni si přivedli své manželky a děti, takže k Drahoši přibylo dalších 18 lidí.

Každý z osadníků dostal po 39 měřicích (7,4 ha) půdy. Rozloha obou částí Drahoše tak činila 60,8 ha půdy. Dohromady každý z osadníků platil zhruba 1 zlatý ročně na měřici půdy. Domy v Novém i Starém Drahoši tvořily pouze jednu řadu podél cesty, která spojovala vesnice Dolní Ředice a Rokytno. Obě části nikdy netvořily zcela kompaktní celek, což vystihuje i to, že ve stabilním katastru patřil Nový Drahoš ke katastrálnímu území Chvojenice, zatímco jižněji položený Starý Drahoš náležel k Dolním Ředicím.¹⁴⁹⁾

147) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1554, fol. 146r, 6. 8. 1784.

148) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1557, 153nn.

149) Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech, Ředice Dolní a Horní, 1824/1843 (online). Dostupné z URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>, [cit. 2. 9. 2022].

Na půdě bývalého Moravanského rybníku a Dašické bažantnice „Hejský“ vznikla další osada „*pruských emigrantů*“. Podle rybníku dostala vesnice české jméno Moravanský. Polohou ležela jihovýchodně od Dašice nedaleko Kostěnic a západně od Moravan. Přišlo sem dohromady 16 osadníků, kteří obsadili následující usedlosti (tab. 7):¹⁵⁰⁾ 1. Karl Stehr, 2. Joseph Ulrich, 3. Franz Ulrich, 4. Joseph Neissner (Neissler), 5. Franz Schaar, 6. Joseph Weigang, 7. Georg Neumann, 8. Anton Knauer, 9. Ludwig Bittner, 10. Christoph Schlimann, 11. Joseph Wolf, 12. Anton Schlimann, 13. Karl Partsch (Bartsch), 14. Georg Hasler, 15. Karl Kauklitz a 16. Anton Ullrich. Všichni familanti byli rodem z Kladska a z toho čtyři z Mostovic a okolí, takže tito se pohybovali v mezidobí na Kunštátsku. První zmínka o osadě s německým jménem *Sehndorf* (v matrice poprvé použit výraz „*Sehendorf in Piscina Moravan*“) pochází ze srpna 1782,¹⁵¹⁾ takže lze předpokládat, že osada byla postavená někdy na jaře toho roku. Příchod osadníků v roce 1782 navíc zmiňuje i pozemková kniha. Dva familanti (konkrétně Knauer a Bittner) však přišli až v roce 1783.¹⁵²⁾ Každý kromě tří si přivedl manželku a případné děti. Kontingent prvotních osadníků tak činil dohromady 55 osob bez podruhů, kteří se v Moravanském rovněž usadili.

Tab. 7: Přehled původních osadníků v Moravanském

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1781)		
			Místo	Region	Doložen od roku
1	Karl Stehr	Langenbrück (Mostowice), Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1768
2	Joseph Ullrich	Oberschwedeldorf (Szalejów Górny), Kladsko	?	?	?
3	Franz Ullrich	Niederschwedeldorf (Szalejów Dolny), Kladsko	?	?	?
4	Joseph Neißner	Thandorf (Jodłów), Kladsko	?	?	?
5	Franz Schaar	Hammer (Młoty), Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1780
6	Joseph Weigang	Voigtsdorf (Wójtowice), Kladsko	?	?	?

150) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1576, fol. 339nn.

151) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 416, fol. 96v, 26. 8. 1782.

152) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1576, fol. 377, 397.

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1781)		
			Místo	Region	Doložen od roku
7	Georg Neumann	Alt-Lomnitz (Stara Łomnica), Kladsko	?	?	?
8	Anton Knauer	Niederlangenau (Długopole Dolne), Kladsko	?	?	?
9	Ludwig Bittner	Rauschwitz (Ruszwice), Kladsko	?	?	?
10	Christoph Schlimann	Friedrichsgrund (Piaskowice), Kladsko	Jadrná (Kernsdorf)	Kunštátsko	1781
11	Joseph Wolf	Langenbrück (Mostowice), Kladsko	?	?	?
12	Anton Schlimann	Langenbrück (Mostowice), Kladsko	Zelenka (Grünborn)	Kunštátsko	1769
13	Karl Partsch (Bartsch)	Gabersdorf (Wojbórz), Kladsko	?	?	?
14	Georg Hasler	Rathen (Ratno), Kladsko	?	?	?
15	Ignatz Kauklitz	Oberschwedeldorf (Szalejów Górny), Kladsko	?	?	?
16	Anton Ullrich	Oberschwedeldorf (Szalejów Górny), Kladsko	?	?	?

Všichni osadníci obdrželi do dědičného nájmu 40 měřic půdy. Nová ves tak zaujímala plochu ve výši 640 měřic (121,6 ha). Moravanský se tím stal s přehledem největší německou raabizační osadou na Pardubicku. Domy byly vystavěny ve dvou řadách po obou stranách cesty směrem ke Kostěnicím a Moravanům. Na jižní straně se nacházely domy č. 1–9 a na severní č. 10–16. Polnosti tak mohly přiléhat ke stavením. Součástí pozemku byla též travnatá zahrada s ovocnými a jinými stromy.¹⁵³⁾ Každý osadník platil ročně 4 zl. za dům a 19 zl. 22 kr. za pole.¹⁵⁴⁾

V roce 1782 se také parcelovala roveňská bažantnice severně od vesnice Dolní Roveň a na jihovýchod od města Holice.¹⁵⁵⁾ Na místě, kde byla bažant-

153) Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech, Moravanský, 1824/1843 (online). Dostupné z URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>, [cit. 2. 9. 2022].

154) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1576, fol. 339nn.

155) Tamtéž, ukn 1562, fol. 217nn.

nice, se kdysi rozléhal Roveňský rybník, v němž se podle pověsti utopilo mnoho pruských vojáků v roce 1758.¹⁵⁶⁾ Dále se parceloval bývalý Komárovský rybník. Usadilo se zde celkem 9 familiantů, z nichž každý dostal 40 měric půdy (tab. 8):¹⁵⁷⁾ 1. Franz Aßmann, 2. Joseph Lux, 3. Joseph Klinke, 4. Franz Beck, 5. Anton Hofmann, 6. Peter Pelz, 7. Ignaz Winke, 8. Franz Schlimann a 9. Franz Winke. Až na Aßmanna, který byl svobodný, si všichni přivedli manželku a popř. děti. Dohromady se zde usadilo 40 lidí původem převážně z Kladska, pouze Aßmann pocházel ze Slezska. Tři osadníci se před svým příchodem prokazatelně pohybovali na Kunštátsku a jeden na Králicku. Celkem se tu rozdělila půda o rozloze 360 měric (68,4 ha). Každý familiant platil nájemné ve výši 18 zl. 18 kr., přičemž 14 zl. 18 kr. připadalo na polnosti a 4 zl. na dům se zahradou.

Tab. 8: Přehled původních osadníků v Roveňsku

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1783)		
			Místo	Region	Doložen od roku
1	Franz Aßmann	Frankenstein (Żąbkowice Śląskie), Slezsko	?	?	?
2	Joseph Lux	Peikersdorf (Poniatów), Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1769
3	Joseph Klinke	Friedrichsgrund (Piaskowice), Kladsko	?	?	?
4	Franz Beck	neurčeno, Kladsko	Bedřichovka (Friedrichswald)	Kunštátsko	1779
5	Anton Hofmann	Oberlangenau (Długopole Górne), Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1774
6	Peter Pelz	Glassendorf (Szklarka), Kladsko	Lichkov (Lichtenau)	Králicko	1783
7	Ignaz Winke	Rothflössel (Czerwony Strumień), Kladsko	?	?	?
8	Franz Schlimann	Wölfelsdorf (Wilkanów), Kladsko	?	?	?
9	Franz Winke	Rothflössel (Czerwony Strumień), Kladsko	?	?	?

156) F. K. ROSŮLEK, *Pověsti*, s. 29.

157) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1562, fol. 217nn.

Podle pověsti, kterou slyšel Rosůlek od jednoho pamětníka – jistého „starého Pelze“ na začátku 20. století,¹⁵⁸⁾ probíhala parcelace v myslivně na právě rušené bažantnici. Zde se údajně nacházel starý panský myslivec, který plakal, protože „jeho“ bažantnice měla být zrušena. Obraz plačícího myslivce se jednak vtělil do názvu budoucí osady Roveňsko, které se německy jmenovalo *Trauerdorf* čili „Smutná ves“, a rovněž se objevil na pozdější obecní pečeti.¹⁵⁹⁾ Původně prý dorazilo deset „pruských emigrantů“, ale na jednoho z nich už půda nezbyla. Mělo se dokonce losovat. Tento se pak musel usadit jinde, podle pověsti v další nové osadě jménem Hrachoviště.¹⁶⁰⁾ Do doby, než byla bažantnice vymýcena, museli osadníci provizorně přebývat ve zmíněné myslivně, z níž se posléze stal dům č. 1 v Roveňsku.

Zdá se, že se pověst zakládá přinejmenším zčásti na pravdě. První matriční zmínka o nové osadě se objevuje až v březnu 1783 pod latinským označením *Familia Raunensi*,¹⁶¹⁾ což odpovídalo zřejmě právě oné myslivně, neboť tam se narodil první syn Franze Aßmanna, který tuto budovu převzal. Jméno *Trauerdorf* se začalo v matrikách objevovat až o něco později. Vesnici tvořilo devět domů, které byly postaveny v jedné řadě podél cesty. Tak trochu odděleně stála na východním konci ona myslivna. Pole přiléhaly k jednotlivým stavením. Osada ležela na cestě mezi Holicemi a Dolní Rovní. Později pak v 19. století vznikla dceřinná osada blíže k Holícím, které se říkalo Nové Roveňsko (*Neu-Trauerdorf*).¹⁶²⁾ Ta katastrálně náležela k městu Holice, zatímco původní jižnější část patřila do katastrálního území Dolní Rovně.¹⁶³⁾

Ještě v roce 1782 došlo ke geometrickém vyměření a parcelaci půdy po zrušených rybnících Platěnickém, Turovském a rovněž Jiříček.¹⁶⁴⁾ Vznikla zde kladsko-slezská osada s německým jménem *Dreidorf*, která etymologicky zřejmě vycházela ze skutečnosti, že tato nová ves se nacházela na půdě po třech rybnících. Plánovaná kolonie ležela mezi Moravany, Platěnicemi a Slepoticemi.

Tato osada měla přitom dvě separované části, které však vznikly zřejmě ve stejnou dobu. První část vyrostla v těsné blízkosti Moravan jižně od Platěnic a zabírala půdu zejména po Platěnickém rybníku a z menší části též

158) F. K. ROSŮLEK, *Pověsti*, s. 29nn; TÝŽ, *Pardubicko*, III. díl, s. 208n.

159) Tamtéž.

160) TÝŽ, *Pardubicko*, III. díl, s. 209.

161) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Holice, sign. 448, fol. 118r, 13. 3. 1783.

162) Tamtéž, sign. 6599, matrika NOŽ, O, pag. 4nn.

163) Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech, Dolní a Horní Roveň. 1824/1843 (online). Dostupné z URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>, [cit. 2. 9. 2022].

164) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1562, fol. 1nn.

Turovském. Právě zde se usadilo šest familantů (tab. 9): 1. Ignaz Kweke, 2. Franz Fischer, 3. Florian Ulbricht, 4. Anton Heinze, 5. Franz Wolf a 6. Anton Riesner. Všech šest kolonistů obdrželo po 40 měřících půdy.

Tab. 9: Přehled původních osadníků v Platěnsku (Jiříčkách)

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1781)		
			Místo	Region	Doložen od roku
1	Ignaz Kweke	Stephansdorf (Szczepanów), Slezsko	Jadrná (Kernsdorf)	Kunštátsko	1763
2	Franz Fischer	Alt-Lomnitz (Stara Łomnica), Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1766
3	Florian Ulbricht	Niederschwedeldorf (Szalejów Dolny), Kladsko	Jadrná (Kernsdorf)	Kunštátsko	1781
4	Anton Heinze	Altwilmsdorf (Stary Wielisław), Kladsko	?	?	?
5	Franz Wolf	Neudorf (Nowa Wieś Kłodzka), Kladsko	?	?	?
6	Anton Riesner	Neu-Lomnitz (Nowa Łomnica), Kladsko	Trčkov (Trtschkawald/-dorf)	Kunštátsko	1781
7	Franz Hanke	Hassitz (Goszyce), Kladsko	?	?	?
8	Christoph Peykert	Langenbrück (Mostowice), Kladsko	?	?	?
9	Franz Marche	Ullersdorf (Oldrzychowice Kłodzkie), Kladsko	?	?	?
10	Franz Riesner	Heinrichsgrund, Slezsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1781
11	Anton Peykert	Langenbrück (Mostowice), Kladsko	?	?	?

(č. 7–11 Jiříčky)

Druhá část osady ležela poněkud opodál na východ v blízkosti Slepotic. Tady se usadilo dalších pět „pruských emigrantů“, a to 7. Franz Hauke, 8. Christoph Peykert, 9. Franz Marche, 10. Franz Riesner a 11. Anton Peykert. Zatímco poslední tři obdrželi po 40 měřících půdy, první dva dostali jen 21, resp. 20 měřic pozemků. Většina půdy pro tuto část osady pocházela z rybníku Jiříčky, z menší části pak z Turovského a jen nepatrný díl z Platěnického rybníku. Zatímco první části osady se říkalo česky Platěnsko, druhá část nesla jméno Jiříčky.

Celková plocha dvojosady zaujímala plochu o rozloze 401 měřic (76,2 ha). Všichni osadníci přišli s manželkami a rodinami a počet osob činil 38. Devět familiantů pocházelo z Kladska a dva zbývající ze Slezska. Pět osadníků se prokazatelně pohybovalo před svým příchodem na pardubické panství na Kunštátsku. První zmínka o osadě pochází až z listopadu 1783, z čehož lze soudit, že byla dostavěna právě až v tomto roce.¹⁶⁵⁾ Domy v obou oddělených částech osady byla stavěny v jedné řadě při cestě.

V roce 1783 byla vybudována vůbec největší německá osada na Pardubicku. Zároveň se jednalo o nejseverněji položenou kolonii kladsko-slezských přistěhovalců. Vznikla na půdě tzv. Hrachovišťských pastvin. Na rozdíl od jiných osad tedy nevznikla na místě zrušených rybníků. Tyto pastviny ležely mezi Borkem na západě, Býští na západě a Rokytňem na jihu.

Zde si postavili domy následující osadníci (tab. 10):¹⁶⁶⁾ 1. Joseph Gillert, 2. Franz Richter, 3. Johann Georg Geissler, 4. Ignaz Tirich, 5. Peter Hofmann, 6. Johann Schrame, 7. Franz Hübner, 8. Johann Knauer, 9. Joseph Korn, 10. Anton Schneider, 11. Anton Tauz, 12. Franz Meixner, 13. Franz Granich, 14. Michael Wolf, 15. Joseph Latzel, 16. Franz Bernkraut, 17. Christopher Stehr, 18. Johann Fibich, 19. Christopher Hoppe a 20. Wenzl Scholz. V roce 1784 k nim přibyl ještě 21. Franz Richter. Přiděly půdy dostávali jednotliví familianti různé, a to od 20 do 40 měřic. Celkem se rozdělovala půda o rozloze 737 měřic (140 ha). Velká většina osadníků si přivedla své ženy s dětmi. Dohromady se sem přistěhovalo 70 lidí bez podruhů. Gillert a Richter pocházeli ze Slezska, ostatní pak z Kladského hrabství. Jedenáct osadníků bylo dohledáno během dočasného exilu v pohraničí, a to v oblastech Kunštátska a Králicka.

Tab. 10: Přehled původních osadníků v Hrachovišti

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1782)		
			Místo	Region	Doložen od roku
1	Joseph Gillert	Breslau (Wrocław), Slezsko	?	?	?
2	Franz Richter	Schmiedeberg (Kowary), Slezsko	?	?	?

165) Tamtéž, Sb. matrik, FÚ Horní Roveň, sign. 518, matrika NOZ (1781–1785), N, fol. 25, 8. 11. 1783.

166) Tamtéž, VS Pardubice, ukn 1560, Gruntovní kniha kolonizační pro Hrachoviště (1780–1830), pag. 1nn.

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1782)		
			Místo	Region	Doložen od roku
3	Johann Georg Geissler	Langenbrück (Mostowice), Kladsko	Černá Voda (Schwarzwasser)	Kunštátsko	1767
4	Ignaz Tirich (Dirich)	Niederschwedeldorf (Szalejów Dolny), Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1782
5	Peter Hofmann	Rosenthal (Różanka), Kladsko	Králiky (Grulich)	Králicko	1777
6	Johann Schramme	Neudorf (Nowa Wieś Kłodzka), Kladsko	Zelenka (Grünborn)	Kunštátsko	1769
7	Franz Hübner	Schreibendorf (Pisary), Kladsko	Mladkov (Wichstadt)	Králicko	1779
8	Johann Knauer	Steinbach (Kamienzyk), Kladsko	Dolní Hedeč (Nieder-Heidisch)	Králicko	1776
9	Joseph Korn	Vierhöfen (Dworki), Kladsko	?	?	?
10	Anton Schneider	Konradswalde (Konradów), Kladsko	?	?	?
11	Anton Taus	Großgeorgsdorf (Jerzykowice Wielkie), Kladsko	?	?	?
12	Franz Meichsner	Steinbach (Kamienzyk), Kladsko	Petrovičky (Petersdorf)	Králicko	1776
13	Franz Granich	Karlsberg (Karlów), Kladsko	?	?	?
14	Michael Wolf	Freiwalde (Lesica), Kladsko	Kunštát (Kronstadt)	Kunštátsko	1769
15	Joseph Latzel	Schönau (Smreczyn), Kladsko	Petrovičky (Petersdorf)	Králicko	1781
16	Joseph Bernkraut	Freiwalde (Lesica), Kladsko	?	?	?
17	Christoph Stehrer	Langenbrück (Mostowice), Kladsko	?	?	?
18	Johann Fibich	Dreihöfe (Szwedówka), Kladsko	Mladkov (Wichstadt)	Králicko	1778
19	Christoph Hoppe	Lichtenwalde (Poręba), Kladsko	Kunštát	Kunštátsko	1768
20	Wenzel Scholz	Mittelwalde (Międzylesie), Kladsko	?	?	?
21	Christoph Heinze	Steinbach (Kamienzyk), Kladsko	?	?	?

Zajímavé jsou okolnosti založení vesnice, o kterých se mezi vesničany vyprávělo, a jež zachytil od některých obyvatel v roce 1912 Rosůlek:¹⁶⁷⁾ „*Když parcelníci vykáceli les a křoví a postavili tu první dřevěnou chalupu, radili se, jaké jméno by osadě své dali. Ale každý měl jiný návrh, i dostali se pro to konečně do hádky. V ní prý jeden z nich zvolal: ‚Tak když se o její jméno hádáme, řikejte jí Streitdorf.‘ Druhové jeho uznali návrh ten dobrým, a tak po dlouhém hádání ji po německu pokřtili.*“¹⁶⁸⁾ Z vyjádření pamětníků vyplývá, že rozparcelované pozemky byly většinou porostlé lesem a křovím a musely se nejprve upravit. Dřevěná obydlí se postavila ze dřeva z místních lesů. Výslednou vesnici tvořenou dvěma řadami domů probíhala silnice mezi Borkem na západě a Býští na východě.¹⁶⁹⁾ První zmínka v matrice o osadě pochází již z května 1783, kdy byla vesnice nazývána ještě poněmčeným českým jménem *Hrachovischt*.¹⁷⁰⁾ S výrazem *Streitdorf* se setkáme až v zápisech z roku 1784.¹⁷¹⁾

Výstavbou Hrachoviště skončila druhá fáze německého osídlování na Pardubicku. To však neznamenalo, že byly uspokojeny požadavky všech „*pruských emigrantů*“, kteří se v té době nacházeli na pardubickém panství. Problém spočíval v tom, že volné půdy začínal být už nedostatek. Proto se hledaly způsoby, jak těmto bezzemkům z řad emigrantů vyhovět.

Zakončení německého osídlování na pardubickém panství

Mnoho z těch emigrantů, kteří se dosud na Pardubicku neusadili, doufalo, že se na ně dostane příděl půdy stejně jako jako na ty, kteří přišli mezi prvními. Možná právě využili migračních sítí a od svých známých či příbuzných, z nichž se stalo familianti na pardubickém panství, se dozvěděli, že se jim na nové půdě daří dobře. V té době navíc mohli pobývat ještě v pohraničních oblastech. Tito emigranti pak pobývali v jednotlivých osadách na usedlostech familiantů a vypomáhali jim jako podruzi. Tyto případy jsou ostatně zaznamenány v matrikách.

Problém však spočíval v tom, že volné půdy k parcelaci na panství postupně ubývalo. Nevznikaly totiž jen kolonie německé, nýbrž i mnoho českých jako např. Studánka či Familie (dnešní Slovany) u Pardubic. Byla

167) F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, III. díl, s. 141,

168) TÝŽ, *Pověsti*, s. 170.

169) Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech, Hrachoviště, 1824/1843 (online). Dostupné z URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>, [cit. 2. 9. 2022].

170) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Dřiteč, sign. 1398, Matrika NOZ (1769–1785), pag. 205.

171) Tamtéž, pag. 207.

rovněž patrná snaha „*pruské emigranty*“ přesunout i na jiná – především komorní panství. Podle nařízení z 16. srpna 1783 se měly jednotlivé krajské úřady do listopadu téhož roku vyjádřit, „*zda a kolik imigrantů by mohly a chtěly přijmout na komorní, exjezuitské a zrušené klášeterní statky, jakožto i na partikulární panství.*“¹⁷²⁾ Explicitně se zde psalo o „*pruských a saských imigrantech*“.

Pardubický vrchnostenský úřad se přitom již v březnu 1783 písemně obrátil na městečko Bohdaneč s dotazem, zda by jeho představení souhlasili s usazením rodin „*pruských imigrantů*“ na zdejších vysušených rybnících.¹⁷³⁾ Vznikla tu tak příležitost vybudovat další německou osadu poblíž Pardubic. Ta ovšem nikdy nevznikla, jelikož v roce 1785 bylo rozhodnuto, že se dá přednost zájemcům z řad domácích (českých) obyvatel.¹⁷⁴⁾ Zřejmě se dále s přijímáním větších počtů cizích emigrantů na pardubickém panství nepočítalo.¹⁷⁵⁾ Těm byla proto nabídnuta půda na poděbradském komorním panství, kde se počala od roku 1784 budovat v blízkosti města Nymburk osada Kovansko, jež byla určena právě pro kladsko-slezské přistěhovalce.¹⁷⁶⁾

Beranek, který se otázkou Kovanska zabýval ve své práci, se odkázal na konsignaci vrchnostenského úřadu v Poděbradech ze dne 13. března 1785, jež obsahovala soupis dosud trvale neusazených „*pruských imigrantů*“, kteří se vyskytovali na pardubickém panství a u nichž se počítalo s jejich možným přesídlením na Poděbradsko: „*Verzeichnuß die auf obbesagter Herrschaft der Zeith wierklich vorhandenen preußischen Imigranten die bisher nicht, und auch nicht so bald untergebracht werden können.*“¹⁷⁷⁾

V Novém Hradišti přebývalo tou dobou 6 zájemců o půdu, ve Veské 11 (celkem 23 osob včetně rodinných příslušníků), ve Staročernsku 4 (6), ve Velkolánském 8 (9), v Platěnsku 10 (23), v Roveňsku 3 (7), v Moravan-ském 11 (18) a v Hrachovišti 6 (10). Celkem tedy živořilo v německých osadách na Pardubicku 59 uchazečů o půdu. To činilo dohromady i s rodinami 102 lidí, což nebyl vzhledem k velikosti osad až tak malý počet.¹⁷⁸⁾

172) Verordnung Nr. 221 vom 16. August, in: *Geseze für das Königreich Böhme unter glorreichester Regierung Joseph des Zweyten vom Jahr 1783*, Prag 1784, s. 91.

173) SOKA Pardubice, Archiv města Bohdaneč, kar 2, inv. č. 436, Vrchnostenský úřad Pardubice městečku Bohdaneč, 30. 3. 1783. Úřad se odkazoval na dvorskou rezoluci z 30. 1. 1783.

174) Tamtéž, Vrchnostenský úřad Pardubice městečku Bohdaneč, 12. 10. 1785.

175) Srov. J. SAKAŘ, *Dějiny Pardubic*, díl I., část 2., s. 175.

176) R. NOVOTNÝ, „*Pruští emigranti*“, s. 183.

177) F. J. BERANEK, *Die Herkunft*, s. 282.

178) Tamtéž, s. 283–285.

U každého z těchto zájemců známe navíc i místo jejich původu v Kladsku či Slezsku. Jejich dočasný pobyt v osadách na pardubickém panství dokládají i matriky. Někteří z nich se přitom průběžně stěhovali z jedné osady do druhé tak jako např. Georg Liebich z kladského Marcinkówa u Kladské Bystrice (*Martinsberg*), jenž v letech 1786–1789 pobýval střídavě ve Velkolánském a Moravanském.¹⁷⁹⁾ Pro malou část bezprizorních přistěhovalců se volná půda nakonec přeci jen našla. Tři museli odejít do Kovanska a několika dalším byly přiděleny pozemky na Pardubicku.¹⁸⁰⁾

Do roku 1785 došlo k rozparcelování plochy bývalého rybníku Starojesenčanského a Novojesenčanského jižně od Pardubic a severně od (Starých) Jesenčan. Toto uvolněné místo bylo navrženo k osídlení. Oba rybníky byly v podstatě obklopeny lesem. Ten se musel zčásti vymýtit. Na ploše po Starojesenčanském rybníku se mohli usadit pouze čtyři familianti (tab. 11): 1. Ignaz Lindner, 2. Heinrich Kolbe, 3. Heinrich Neugebauer a 4. Gottfried Scharf. Lindner obdržel celých 55 měřic (10,4 ha) půdy, Kolbe a Neugebauer po 42 (7,9 ha) a Scharf jen 20 (3,8 ha).¹⁸¹⁾ Celkem tak byla rozdělena půda o výměře 30,2 ha. Dohromady s manželkami i dětmi se sem přistěhovalo 11 osob. Lindner a Scharf pocházeli ze Slezska, zatímco ostatní z Kladska. První dva familianti přišli podle pozemkové knihy na pardubické panství již v roce 1783, zatímco Neugebauer se Scharfem až v roce 1785. Alespoň někteří z nich se pohybovali ještě na jaře 1786 jakožto podruzi v ostatních německých kolonizačních vesnicích na Pardubicku.

Tab. 11: Přehled původních osadníků v Nových Jesenčanech

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1780)		
			Místo	Region	Doložen od roku
1	Ignaz Lindner	Breslau (Wrocław), Slezsko	?	?	?
2	Heinrich Kolbe	Königshain (Wojciechowice), Kladsko	?	?	?
3	Heinrich Neugebauer	Rückers (Szczytna), Kladsko	?	?	?
4	Gottfried Scharf	Charlottendorf (Moszno), Slezsko	?	?	?

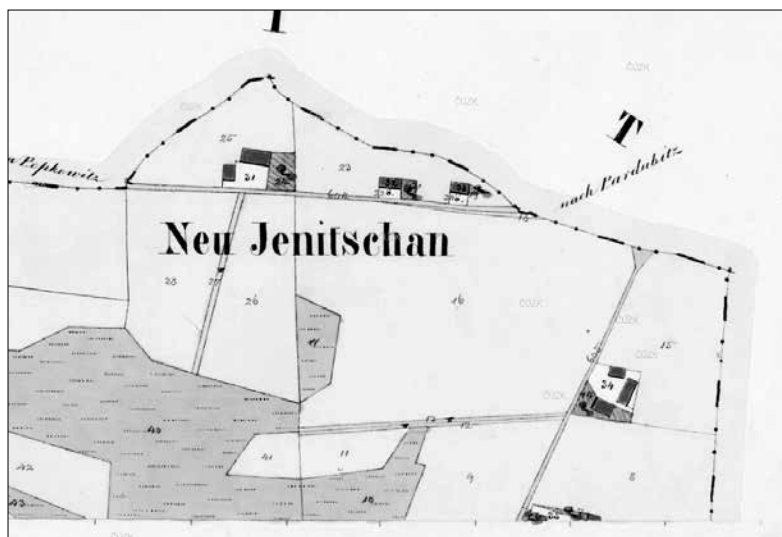
179) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 432, matrika NOZ, N, fol. 4, 20; F. J. BERANEK, *Die glätzische Herkunft*, s. 284.

180) F. J. BERANEK, *Die glätzische Herkunft*, s. 283–285.

181) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1557, fol. 257nn.

První matriční zmínka o obyvatelích nové osady pochází z listopadu 1786,¹⁸²⁾ můžeme tedy předpokládat, že malá kolonie byla obyvatelná až od jara či léta toho roku. V matrice byla osada od počátku vedena pod německým jménem *Klein-Jesnitschan*, tedy Malé Jesenčany nebo také Jesenčanky (Jesničánky). Dokonce se s tímto přídomkem podepisovali i svědci a další osoby žijící v této osadě. Přitom gruntovní kniha byla vedena na jméno Nové Jesenčany – něm. *Neu-Jesnitschan*. Administrativně a později katastrálně však nově vzniklá kolonie osazená Němci z Kladska a Slezska náležela ke Starým Jesenčanům, ačkoliv byla blíže Pardubicím. Tato osada ležela na samotných severních hranicích katastrálního území Starých Jesenčan a byla zde označena jako Nové Jesenčany. Ve stabilním katastru jsou jako Jesničánky označeny domy a parcely ležící na jižním okraji katastrálního území Pardubic a přiléhají přímo k této bývalé německé osadě (obr. 9–10). Nové Jesenčany a Jesničánky spolu přímo sousedily a Nové Jesenčany tvořily výběžek jesenčanského území do katastru Pardubic.

Dnes tvoří Nové Jesenčany své vlastní katastrální území, jehož severní hranice je prakticky totožná s hranicí vykreslenou ve stabilním katastru.

Obr. 9: Historické jádro kdysi německých Nových Jesenčan na mapě stabilního katastru. Zdroj: ags.cuzk.cz/archiv.

182) Tamtéž, Sb. matrik, DÚ Pardubice, sign. 1528, matrika Z (1784–1824), fol. 227.

The map shows a residential area with a black oval highlighting a specific section. The highlighted area is bounded by the street 'Na Záboli' to the west and 'K Barvině' to the north and east. The map includes various street names and numerical labels, likely representing house numbers or distances. A scale bar at the bottom indicates distances from 0 to 100 meters.

Po roce 1785 se podíleli čtyři německy mluvící přistěhovalci na založení převážně české raabizační vesnice Spojil (něm. též *Spojil*). Vesnice vznikla na půdě bývalých rybníků Spojil a Strejček mezi jinou českou osadou Studánka (dnes integrální součást Pardubic) a německými vesnicemi Veská a Staročernsko.¹⁸³⁾ Němečtí přistěhovalci, z nichž dva byli ze Slezska, pouze jeden z Kladska a jeden dokonce ze Saska, získali domy

74

č. 9–11 a 21 (tab. 12). Tyto německy mluvící familanty tvořili: 9. Johann Bauch, 10. Johann Friedrich Engler, 11. Johann Hornik a 21. Joseph Kromer. Němečtí familanti však nebyli na pardubickém panství zcela noví. Tak například Joseph Kromer bydlel už asi od roku 1781 jako podruh ve Velkolánském.¹⁸⁴⁾ Johann Bauch pobýval ještě v dubnu 1785 v pohraniční vsi Červená Voda jižně od Králík, ale pak se nakrátko usadil v Moravan-ském,¹⁸⁵⁾ než si postavil dům č. p. 9 ve Spojile. Hornik (Hornich) se pak v roce 1786 pohyboval v Hrachovišti coby podruh, který čekal na svou pří-ležitost ke získání půdy.

Tab. 12: Přehled původních německých osadníků ve Spojile

Číslo domu	Jméno	Původ	Přechodný pobyt v pohraničí (1763–1785)		
			Místo	Region	Doložen od r.
9	Johann Bauch	Königshain (Wojciechowice), Kladsko	Červená Voda (Rothwasser)	Králicko	1785
10	Johann Friedrich Engler	neurčeno, Sasko			
11	Johann Hornik	Gräditz/Schweidnitz (Grodziszczce/ Świdnica), Slezsko	Lichkov (Lichtenau)	Králicko	1774
21	Joseph Kromer	Krotzel (?) (Sady), Slezsko			

Zdroje k tab. 1–12: SOA HK, VS Pardubice; Sbírka matrik Východočeského kraje.

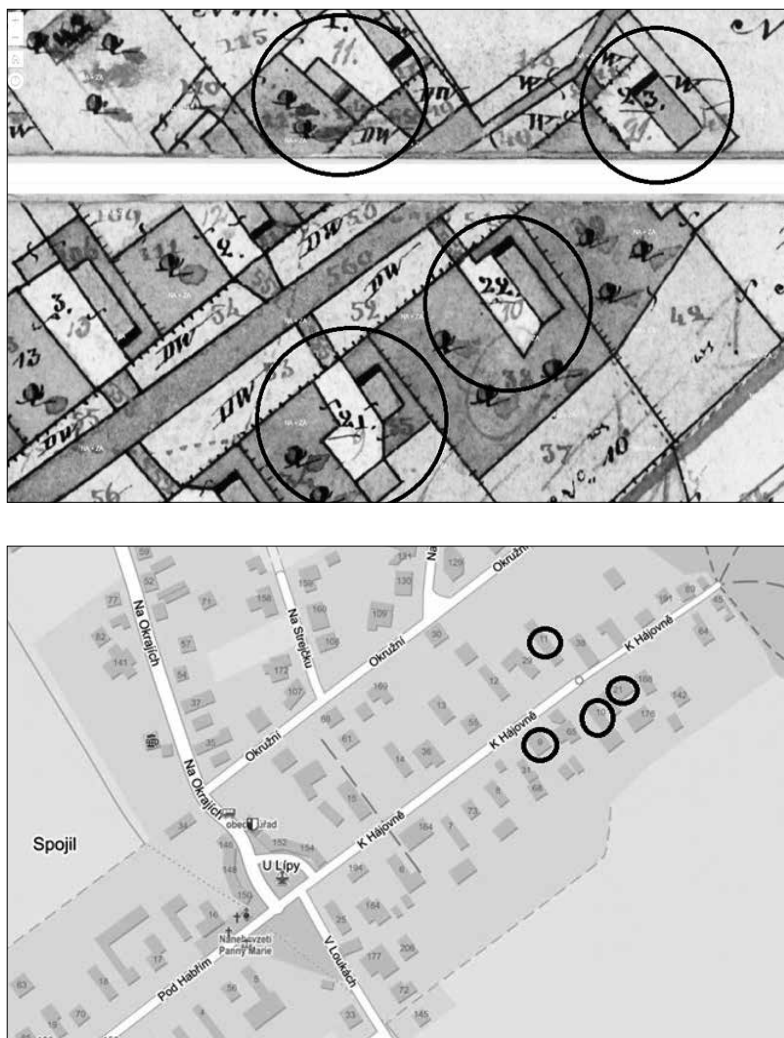
Z hlediska topografického je zajímavé, že usedlosti spojilských Němců ležely hned vedle sebe (obr. 11–12). Tyto čtyři domy se nacházely na severo-východním okraji tehdejšího Spojila při dnešní ulici K Hájojně. Domy č. 9, 10 a 21 ležely při jižní straně cesty a dům č. 11 stál přímo naproti domu č. 10.¹⁸⁶⁾ Spojil tak měl svým způsobem svou oddělenou německou část.

Tímto definitivně skončila německá kolonizace na pardubickém panství za éry císaře Josefa II. Další nové osady už nevznikly. Podařilo se zde usadit

184) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 416, matrika N, fol. 91, 11. 6. 1781.

185) Tamtéž, FÚ Červená Voda, sign. O2-2225, matrika O (1766–1839), fol. 7; F. J. BERANEK, *Die glätzsche Herkunft*, s. 285.

186) Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech, Spojil, 1824/1843 (online). Dostupné z URL: <https://ags.cuzk.cz/archiv/>, [cit. 2. 9. 2022].

Obr. 11 a 12: Čtyři domy ve Spojile původně osídlené Němci na indikační skice stabilního katastru (nahoře) a poloha těchto bývalých německých usedlostí na současné mapě obce Spojil (dole).

Zdroj: ags.cuzk.cz/archiv; mapy.cz.

121 rodin, z nichž výraznou většinu tvořili přistěhovalci z Kladska a jen malá menšina pocházela ze Slezska (především Horního). Pokud bychom započítali i podruhy, mohlo jít i s rodinami snad o tisíc lidí, což vzhledem k tehdejšímu počtu obyvatel pardubického panství nebylo úplně málo. Po ukončení vlastní kolonizace zbývalo emigranty začlenit do nového socioekonomického prostředí.

Integrace „pruských emigrantů“ do roku 1800

Německy mluvící kladští a slezští emigranti se po svém usazení na pardubickém panství začali postupně začleňovat do širší společnosti v novém prostředí. Na rozdíl od jejich vlasti v pruském Kladsku a Slezsku a jejich přechodného útočiště v pohraničí se museli vypořádat s odlišným jazykovým a částečně též kulturním svérázem okolního obyvatelstva. Přistěhovalci představovali nepochybně „cizí“ prvek v českém prostředí, čehož si obě strany musely být vědomy. Ostatně fenomén „jinakosti“ se vztahuje obecně na každý příchod migranta z jiného prostředí, a to zvláště etnického a jazykového. Pro „pruské emigranty“ představovala zpočátku značnou výhodu skutečnost, že tito netvořili rozptýlené osídlení, nýbrž se koncentrovali až na výjimky do jednotlivých uzavřených komunit ve formě geograficky vymezených osad.

Většina z nově vybudovaných německých vesnic se navíc spravovala sama a měla své vlastní rychtáře (něm. *Richter*) vybrané z řad místních obyvatel (tab. 13), a to včetně Nových Jesenčan s pouhými čtyřmi usedlostmi. Rychtář v té době však nevystupoval jako dnešní starosta coby samosprávný orgán, nýbrž jako zástupce zájmů vrchnosti v dané lokalitě. Přesto měli rychtáři alespoň v počátcích existence německých enkláv na Pardubicku nesporný význam během integračního procesu. Byli symbolem jisté svěbytnosti německých přistěhovaleckých komunit.

Vlastního rychtáře neměla osada Malolánské, která byla součástí rychty Velkolánského a obě osady tak tvořily „*obec Velkolánské a Malolánské*“ (*Gemeinde Teichdorf und Kleindorf*). Menší dceřinou kolonií Malolánské přitom na velkolánské rychtě zastupoval jeden z konšelů (něm. *Geschworener*).¹⁸⁷⁾ Nové Hradiště pak tvořily v podstatě dvě osady, což dokazuje ostatně skutečnost, že každá jeho část – česká i německá – měla své vlastního rychtáře.¹⁸⁸⁾ Vesnici Spočil, kde se usadily pouze čtyři německé rodině, pak spravoval český rychtář.

187) SOkA Pardubice, AO Velkolánské, ref. 1//1, Pamětní kniha obce Velkolánské, pag. 8.

188) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1548, matrika N, fol. 463nn.

Tab. 13: Seznam prvních rychtářů v osadách
„pruských emigrantů“ na Pardubicku

Osada	Rychtář
Velkolánské	Heinrich Schneider
Malolánské	
Veská	Johann Michael Korn
Nové Hradiště	Joseph Mitschke
Staročernsko	Franz English
Drahoš	Jacob Schweidler
Moravanský	Karl Bartsch
Roveňsko	Joseph Lux
Platěnsko	Ignaz Kweke
Hrachoviště	Michael Wolf
Nové Jesenčany	Heinrich Neugebauer

Zdroj: SOA HK, Sb. matrik.

Na konci vlády Josefa II. došlo k experimentálnímu vzniku katastrálních obcí na základě tzv. josefského katastru, což se dotklo i celé řady německých osad.¹⁸⁹⁾ Z nich tvořily vlastní katastrální obec pouze Velkolánské, do jehož katastru spadalo i Malolánské, a Veská spolu se Staročernskem. Další německé vesnice byly připojeny k blízkým českým katastrálním obcím. Ačkoliv se tato reforma týkala prakticky výlučně výběru daní, lze ji považovat za zárodek obecní samosprávy, která vznikla až o více než půlstoletí později. Katastrální obce pak skončily krátce po smrti Josefa II. spolu se samotným josefským katastrem.

Prostředkem pro integraci nově příchozích obyvatel se stal duchovní život. Kladští a slezští imigranti se sice lišili od svých českých sousedů jazykem, nikoliv však vírou. Němečtí osadníci se totiž považovali za katolíky, přičemž místa, kam přicházeli, byla až na výjimky téměř ryze katolická. Nejprve bylo nutné nově vzniklé osady začlenit do církevní správy, resp. farní soustavy. Geografická roztroušenost jednotlivých kolonií neumožnila, aby vznikla pro německé osadníky samostatná farnost. Osady tak musely být přičleněny k farám již existujícím. Ačkoliv trvalo několik let, než se situace

189) Lenka MATUŠÍKOVÁ, *Josefský katastr*, Praha, sv. I., inventář, SÚA Praha 1989, s. 129–131.

stabilizovala, byly nově vzniklé vesnice přiřazeny k určitým farním obvodům již od jejich založení.¹⁹⁰⁾

Německé osady Velkolánské, Malolánské a Moravanský náležely od počátku k farnímu úřadu v Dašicích. Vesnice Veská, Staročernsko a původně též Nové Hradiště a Drahoš pak patřily k sezemické farnosti. Nové Hradiště se o několik let později připojilo k lokalii se sídlem v Kuneticích, která povýšila ve druhé polovině 19. století na samostatnou farnost. Obyvatelé z německého Platěnska docházeli do kostela v Moravanech, který byl filiální k farnímu kostelu v Horní Rovni. Hrachoviště patřilo původně k expoziturní sezemické farnosti v Dřitči a od roku 1788 pak k lokalii v Býšti, jejíž kostel byl předtím filiální k Vysokému Chvojnou. Pod duchovní správu býštského kostela spadala i osada Drahoš prvotně náležící k sezemické farnosti. Drobná německá kolonie Nové Jesenčany se pod názvem Jesničanky připojila k děkanskému kostelu sv. Bartoloměje v Pardubicích, a to navzdory tomu, že Staré Jesenčany, s nimiž sdílela později katastrální území, náležely k poměrně vzdálenému farnímu úřadu v Třebosicích.

Problematické pak bylo přiřazení Roveňska, které leželo na hranici dvou farních obvodů – se sídlem v Holicích a v Horní Rovni. Zprvu vykonával pro Roveňsko církevní správu farní kostel v Holicích, avšak jeho duchovní správce odmítl podle tradice německou osadu přijmout pod svou kolaturu.¹⁹¹⁾ Krátce poté osadu přijal farní úřad v Horní Rovni, ovšem jen do roku 1788 (obr. 13).¹⁹²⁾ Obyvatelé osady zřejmě přesvědčili holického faráře, aby je vzal zpět do své správy. Desátek však Rovenští museli odvádět i nadále do Horní Rovně.¹⁹³⁾

Pro německé osadníky vykonávaly jednotlivé farnosti a lokalie duchovní obřady zprvu v jejich rodném jazyce, což jim velmi usnadnilo počáteční období po příchodu na Pardubicko. Kolonisté se tak v tomto případě nemuseli potýkat s jazykovou bariérou. Německá kázání byla doložena v Pardubicích, Sezemicích, Dašicích a Holicích.¹⁹⁴⁾ Příslušnost k jinak čes-

190) Z. DUBOVÁ – J. HLÁVKOVÁ – J. KUBA – M. NOVOTNÝ – K. PAVLÍKOVÁ – M. PAUKRT, *Sbírka matrik*, s. 266, 1856, 1012, 1342, 560, 365, 138, 1537–1538.

191) F. K. ROSŮLEK, *Pověsti a báje z Pardubicka*, s. 29–35.

192) Z. DUBOVÁ – J. HLÁVKOVÁ – J. KUBA – M. NOVOTNÝ – K. PAVLÍKOVÁ – M. PAUKRT, *Sbírka matrik*, s. 560, 495.

193) SOKA Pardubice, FÚ Horní Roveň, kar. 2, inv. č. 81, Přípis ze dne 6. 6. 1787.

194) F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, III. díl, s. 180, 405; A. KOPECKÝ, *Sezemice*, s. 110; J. ŠAKAŘ, *Dějiny Pardubic nad Labem*, díl III., část 1., Pardubice 1926, s. 30; A. ŠAFAŘÍK – O. POSPÍŠIL, *Holice*, s. 55–56.

Postquam Communitas Trauendorf
 apud nos sub scriptis supplicat.
 ut, ut ea Dvockia Rannensi a
 pago suo integra bona dolente ad
 Dvockiam Holicensem, ad quam
 nomina media hunc ibi facien-
 dum habet, transferri possit hanc
 etiam incorporationem faciendam
 legum officium Districtus (Pretor)
 mensis super precibus hac de causa
 sibi a dicta Communitate porrectis
 approbavit, prout resolvimus, ut
 in posterum dictam Communita-
 tem in omnibus spiritualibus
 obsequiis Curatus Holicensis pro-
 videat, illamq[ue] Curatus Rannensis
 Curato Holicensi ita cedat, ut tamen
 ille omnia emolumenta, quae huius-
 usque ex pago Trauendorf, percipi-
 pit, etiam in futurum participet.
 De qua resolutione nostra & respec-
 tive nona incorporatione tam
 Curatum Rannensem & Holi-
 censem, quam etiam Regium
 officium Districtuale Mineralitatis
 Imere dilectus Treverhus
 Kautsky, Petrus & Decanus
 Dardubicensis certius reddet.
 Datum Sincellaria Regni
 Episcopalis Regni Radem Dec.
 24. Maji 1787.

Franciscus Belvia etradia
 1787. Cons. Crator.

Daniel Johann Alepus
 Curatus Holicensis
 Trauendorf. 6. Junii 1787.
 Transf. Rann. Curat.

Mauritius Chy
 a p[re]sor District.

Obr. 13: Dokument z roku 1787 o zvláštních poměrech osady Roveňsko, která byla nakonec přifařena k Holicím, k roveňské farnosti.

Zdroj: SOKA Pardubice, Farní úřad Horní Roveň.

kým farním obvodům však zároveň do značné míry umožňovala rychlejší seznamování s Čechy ze sousedních vsí, neboť ne všechny obřady probíhaly v německém jazyce. Německé bohoslužby byly ostatně omezeny pouze na každou čtvrtou neděli.¹⁹⁵⁾

Zásadním dokladem institucionální a strukturální integrace „pruských emigrantů“ na pardubickém panství v počátečním období je fase z roku 1784 nalezená v písemnostech farního úřadu v Sezemicích (obr. 14).¹⁹⁶⁾ Tento cenný dokument, v němž se doslova píše o „*vsích nově osazených německými imigranty*“, řešil vedle příslušnosti kladsko-slezských osad na Pardubicku k farním obvodům také otázku školní docházky dětí osadníků. Počítalo se přitom se vznikem dvou – nejspíše německých – triviálních škol, a to 1. pro Staročernsko a Veskou a 2. pro Moravanský a Platěnsko. Dále měla vzniknout společná škola pro Nové a Staré Hradiště. Děti ze zbývajících německých vesnic měly docházet do již existujících farních nebo filiálních škol. Velkolánské a Malolánské měly být přiškoleny k Dašicím, Roveňsko k Holicím, Drahoš k Dolním Ředicím a Hrachoviště pak k Rokytanu nebo Býšti.

Do konce 18. století nedošlo ke zřízení dvou německých škol, a tak museli zprvu žáci z Veské a Staročernska docházet do Sezemic a děti z Moravanského do Dašic.¹⁹⁷⁾ Oba školní ústavy přitom poskytovaly německým žákům alespoň částečně vzdělání v jejich mateřském jazyce.¹⁹⁸⁾ Dílem se vyučovalo v němčině rovněž na triviální škole v Holicích pro děti z osady Roveňsko.¹⁹⁹⁾ Dvojazyčné česko-německé vyučování se prosadilo v Rokytně, kam docházely děti z Hrachoviště a Drahoše.²⁰⁰⁾ Žáci z ostatních kladsko-slezských osad se museli podle všeho spokojit s vyučováním pouze v českém jazyce, což zřejmě vedlo k jejich rychlejší asimilaci.

Rodiče z největších německých osad ovšem toužili po zřízení vlastních škol, na nichž by se vyučovalo výhradně německy. Protože k tomu dlouho nedocházelo, nezbyvalo nic jiného než si najmout soukromého učitele.

195) F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, III. díl, s. 180, 405; A. KOPECKÝ, *Sezemice*, s. 110.

196) SOkA Pardubice, FÚ Sezemice, kar 6, Fase k přiřazení obcí Staročernsko, Veská a dalších, 1784.

197) SOA HK, VS Pardubice, kar. 73, Přehled škol na pardubickém panství k 23. 5. 1801.

198) J. SAKAŘ, *Dějiny Pardubic nad Labem*, díl III., část 2., Pardubice 1927, s. 157.

199) F. K. ROSŮLEK, *Pardubicko*, III. díl, s. 141.

200) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Sezemice, sign. 1555, Matrika O (1765–1787), fol. 77, 29. 4. 1799.

Höchwürdiger Herr.
 Mit allerschönster resolution etc.
 Wenn Sie ^{Wohl} M^rg. d. J. ist nach dem
 Oberrathlichen rathung beschlüssen
 und bewilligt worden, daß die f^rst
 und nun unverschiedenen Gr^uße f^rst
 y^rgenten
 und
 Der Herr Pfarrer
 Pfarrer
 M^rg. d. J. =
 und Herr Pfarrer aber nicht in f^rst
 ist in L^ug^ust in Lokal P^reg^ure m.
 w^rstet sein wird.
 Der Herr M^rg. d. J.

Obr. 14: Fase z roku 1784 o začlenění německých osad do farní
 a školské soustavy. Zdroj: SOKA Pardubice,
 Farní úřad Sezemice.

Již v roce 1799 je ve Veské doložena přítomnost učitele Josepha Rudolpha, který pocházel z Šonova na Broumovsku. Ten vedl výuku nejen pro děti z Veské, ale také z blízkého Staročernska. Vyučování mělo přitom oficiální status soukromé školy (*Privatschule*), jak bylo zaznamenáno v přehledu škol na pardubickém panství z roku 1801.²⁰¹⁾ Děti buď docházely k soukromému učiteli do jeho příbytku, nebo se místo vyučování střídalo a učilo se v různých domech po vesnici.

Vlastního řádného ústavu se část německých osadníků dočkala teprve až v roce 1817, kdy byla zřízena ve Veské veřejná triviální škola.²⁰²⁾ Od 20. let 19. století pak vyučovali němečtí soukromí učitelé též v Moravanském a po krátkou dobu působil privátní učitel i v Roveňsku.²⁰³⁾ Druhá německá „kamenná“ škola vznikla až v 80. letech 19. století v Moravanském.²⁰⁴⁾ Jiná situace panovala v Kovansku na poděbradském panství, kde se též usadili „*pruští emigranti*“ z Kladska a Slezska. Tam byla totiž stavba školy schválena již na konci 18. století.²⁰⁵⁾

V rámci komunit v jednotlivých kolonizačních vesnicích záhy vznikla jistá stratifikace. Na prvním místě tu žili familianti se svými rodinami, kteří získali do dědičného nájmu vlastní usedlost. Ti tvořili páteř vesnického společenství. Vedle nich však představovali nemalou část obyvatel podruží, mezi které patřili zejména řemeslníci nebo pomocná zemědělská pracovní síla. Podruží žili na usedlostech familiantů, a to buď přímo v jejich domech, nebo jim bylo dovoleno si postavit malé příbytky na jejich pozemcích. Tuto skupinu tvořili nejčastěji rovněž přistěhovalci z Kladska a Slezska, na něž už nezbyl vlastní díl půdy, popř. na něj neměli prostředky. Status podruhů náležel rovněž těm, kteří přicházeli do německých vesnic později, a to buď přímo z Kladska, nebo také z českého pohraničí (Broumovska, Kunštátska či Králicka). V některých osadách došlo brzy k další parcelaci půdy, což umožnilo stavbu nových domů. To se stalo ještě do konce 18. století v Malolánském, Moravanském nebo ve Veské. Tyto nové domy si stavěli nejčastěji Češi, kteří se tak do osad již v tomto období dostávali, či příslušníci německých rodin.²⁰⁶⁾

201) Tamtéž, VS Pardubice, kar. 73, Přehled škol na pardubickém panství k 23. 5. 1801.

202) Tamtéž, kar. 117, Farní úřad Sezemice Vrchnostenskému úřadu Pardubice, 6. 5. 1818.

203) R. NOVOTNÝ, „*Pruští emigranti*“, s. 192.

204) Tamtéž, s. 204.

205) Tamtéž, s. 192.

206) SOA HK, VS Pardubice, ukn 1574, fol. 253. Tamtéž, ukn 1576, fol. 189, 543.

Obyvatelé německých osad mezi sebou udržovali po delší dobu čilé styky. Velmi četné byly vzájemné sňatky. Za vzácné nelze považovat ani výměny usedlostí mezi familianty z dvou různých vesnic. Jsou doloženy kontakty mezi osadami na pardubickém panství a relativně vzdáleným Kovanskem. Pokud osadníci prošli „přestupní stanicí“ v českém pohraničí, byly udržovány vazby i na tyto oblasti a jejich obyvatele. Do určité doby existovaly styky osadníků snad i s původní vlastní v Kladsku. Tyto vztahy mohou být dokladem tzv. migračních sítí.²⁰⁷⁾

Po stránce jazykové se může logicky zdát, že mezi německými přistěhovalci panovala homogenita. Není to však přesné. Jen na území Kladska se užívaly dva dialekty – *Oberdörfisch* v jižním Kladsku a *Niederdörfisch* ve střední a severní části Kladska. Příchozí ze Slezska pak hovořili svými vlastními nářečími, přičemž nejčastěji se jednalo o dialekty z Horního Slezska. Podle Beranka se později tyto dialekty mezi potomky původních přistěhovalců smíchaly do jakéhosi specifického nářečního konglomerátu (*Mischmundart*).²⁰⁸⁾ Postupem času, jak sílily kontakty s okolními Čechy, do řeči „pruských emigrantů“ jistě pronikaly i prvky češtiny.

Vůči českému okolí představovali němečtí osadníci cizorodý prvek. To se projevovalo v několika rovinách. Nejviditelněji je to patrné na úředních dokumentech z dané doby. Když se sešly úředních aktech podpisy Čechů a kladsko-slezských kolonistů, podepisovali se, pakliže uměli psát, jedni česky a druzí německy, resp. s českými či německými přídomky. Jazyková jinakost se projevila i ve snubních protokolech, které se vedly pro německé nevěsty či ženichy v německém jazyce.²⁰⁹⁾ V češtině se pak užívala po delší dobu německá toponyma, jež se i skloňovala, a tak se například uvádělo spojení „z *Gunstdorfu*“ namísto „ze *Staročernska*“.²¹⁰⁾ Časem však musel německý živel na Pardubicku čelit asimilačním tlakům vlivem českého přistěhovalectví do kolonizačních vesnic a smíšeným sňatkům. Smíšená manželství přitom nebyla sice až do konce 18. století častá, avšak rozhodně se nejednalo o vzácný úkaz. O tom svědčí i to, že první smíšený sňatek byl uzavřen již na jaře 1780.²¹¹⁾

207) R. NOVOTNÝ, „*Pruští emigranti*“, s. 186. K tomu viz D. DRBOHLAV – Z. UHEREK, *Reflexe migračních teorií*, s. 125–141.

208) F. J. BERANEK, *Volkskundliches aus der Pardubitzer Deutscheninsel*, s. 251.

209) SOKA Pardubice, FÚ Dašice, ukn 42, snubní protokoly, protokoly ze dne 1. 11. 1793, 10. 11. 1793, nefol.

210) R. NOVOTNÝ, „*Pruští emigranti*“, s. 188.

211) SOA HK, Sb. matrik, FÚ Dašice, sign. 417, matrika NOZ, O, fol. 168, 30. 5. 1780.

Tab. 14: Vývoj počtu obyvatel bývalých kladsko-slezských osad na Pardubicku v letech 1780–1801

Osada	Současná správní příslušnost		Počet obyvatel v letech 1780–1801		
	Katastrální území	Obec	1780/1785*	1795	1801
Veská / Weska	Veská	Sezemice	67	93	111
Staročernsko / Gunstдорf	Staročernsko	Pardubice	37	69	78
Velkolánské / Teichdorf	Dašice	Dašice	40	91	93
Malolánské / Kleindorf	Zminný	Dašice	18		
Moravanský / Sehndorf	Moravanský	Moravany	73	133	130
Platěnsko / Dreidorf	Platěnice	Moravany	61	71	70
Roveňsko / Trauerdorf	Holice v Čechách	Holice	47	65	62
Drahoš / Maidorf	Rokytno	Rokytno	41	72	101
Hrachoviště / Streitdorf	Hrachoviště u Býště	Býšť	80	138	164
Nové Hradiště / Neu-Hradischt	Staré Hradiště	Staré Hradiště	[26]	266***	115**
Nové Jesenčany / Neu-Jesnitschan	Nové Jesenčany	Pardubice	11	28	33
Spojil	Spojil	Spojil	11	111**	?
CELKEM	-	-	[512]	[800]	[970]

* včetně potvrzených podruhů

** jen Německé Hradiště

*** včetně Čechů

Ke každé osadě je uvedeno současné zařazení ke katastrálnímu území a obci.

Zdroje: SOA HK, VS Pardubice; SOKA Pardubice, Ullrich Oldřich; Beranek (1941).

Německé kolonizační vesnice na pardubickém panství se postupem času rozvíjely po demografické stránce. Zatímco do roku 1785 žilo v těchto osadách asi 512 obyvatel, kolem roku 1795 to bylo již necelých 900 a v roce 1801 již bezmála 1 000 osob převážně německého původu (tab. 14).²¹²⁾ Počet obyvatel se tak během dvaceti let téměř zdvojnásobil. Nutno však dodat, že do těchto vesnic, jak již bylo řečeno, přicházeli i Češi. Německé osadníky a jejich potomky se podařilo celkem rychle integrovat do nového prostředí. Potomci těchto přistěhovalců již ovládali oba jazyky, ačkoliv lze před-

212) SOKA Pardubice, Ullrich Oldřich, ref. 3/1/3//2/1, Sešit 1, Přehledy počtu obyvatel v letech 1795–1801.

pokládat, že v první generaci narozené na Pardubicku ještě dávali doma přednost němčině, resp. německému dialektu. Ve druhé polovině 19. století pak začala výrazně postupovat asimilace, jelikož němčina ustupovala v českém vnitrozemí na úřadech i celkově ve společnosti. I v dosud německých osadách postupně začal převládat český jazyk, a to i vlivem smíšených sňatků a migrace. Symbolickou tečkou za německým charakterem původně kladsko-slezských osad znamenalo uzavření německých škol ve Veské a Moravanském na počátku 20. století. Poslední rodilý mluvčí kladského dialektu na Pardubicku pak zemřel až v roce 1946.²¹³⁾

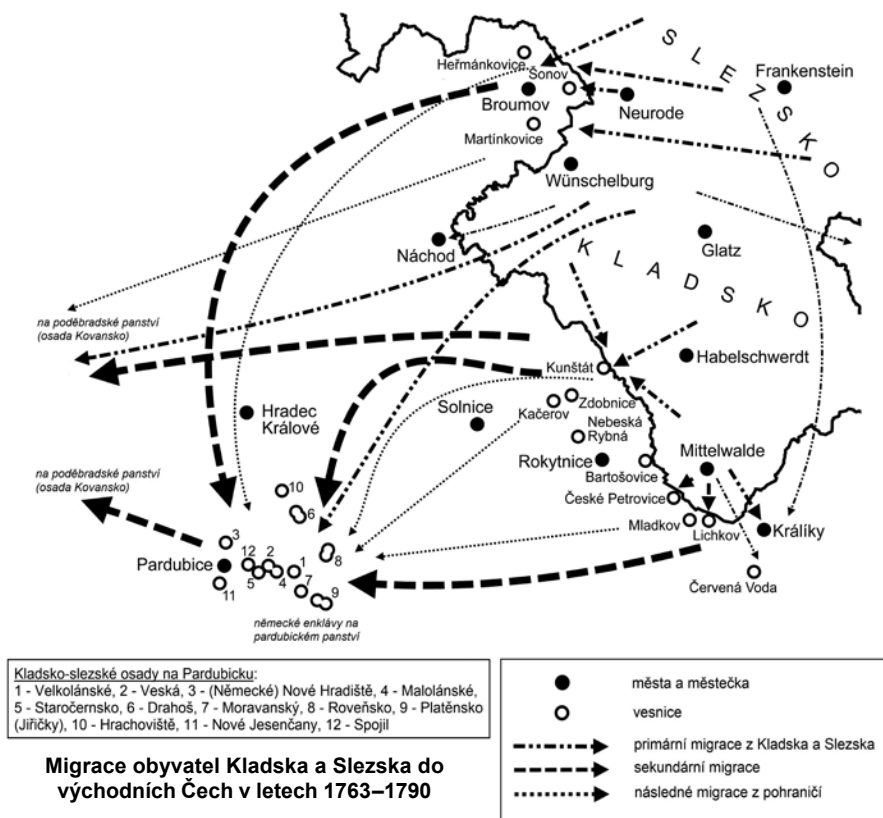
Závěr

Příchod kladských a v menší míře též slezských emigrantů na Pardubicko v 80. letech 18. století je tématem zajímavým nejen z hlediska regionálních dějin. Prostřednictvím výzkumu tohoto svým rozsahem spíše menšího migračního toku lze totiž studovat obecnější modely ve vztahu k prostorové mobilitě obyvatelstva a zejména k přeshraniční migraci. Výhodou je zcela jistě relativně uzavřený vzorek, který je možné blíže studovat kvantitativně i kvalitativně. V této práci se přitom autor zaměřil spíše na kvalitativní stránku výzkumu.

Na tehdejší pardubickém panství došlo na konci života Marie Terezie k založení deseti ryze německých vesnic a dvou vesnic jazykově smíšených. Tyto osady byly soustředěny na relativně malém prostoru převážně na východní straně Pardubic, ač mezi sebou mnohdy přímo nesousedily. Jejich obyvateli byli přistěhovalci z tehdy již pruského Kladska a Slezska. Autorovi se podařilo prokázat, že přinejmenším větší část z těchto kolonistů nepřišla přímo ze své původní vlasti, nýbrž z českého pohraničí, kde našla své dočasné útočiště bezprostředně po jejím opuštění (obr. 15). Zejména šlo o oblasti Králicka, Broumovska a Kunštátska. Tyto regiony tak sloužily jako „přestupní stanice“. Zajímavé však je, že někteří z nich strávili v pohraničí i patnáct let, než jim byla nabídnuta půda na Pardubicku k trvalému osídlení. Autor pak sledoval blíže osudy vybraných emigrantů.

Impulsem pro opuštění Kladska a Slezska se stal pruský zábor těchto území v důsledku slezských válek. Hubertusburský mír z roku 1763, kterým byla ve střední Evropě zakončena sedmiletá válka, pak stvrdil pro Marii Terezii bolestnou ztrátu Kladska a převážné části Slezska. Pro katolické obyvatele těchto regionů, z nichž mnoho zůstávalo stále loajální k habsburskému žezlu, to znamenalo velké zklamání. Mírová smlouva výslovně umožnila

213) R. NOVOTNÝ, *Německé kolonie*, s. 141.

Obr. 15: Schematická mapa zobrazující migrační pohyby kladských a slezských emigrantů do východních Čech.

Zdroj: vlastní zpracování autora.

obyvatelům Kladska (nikoliv však Slezska) se do dvou let z pruského území vystěhovat. Toho řada osob či rodin skutečně využila. Nejčastěji odcházeli přes hranice do Čech, kde zůstávali v pohraničí – snad v naději, že se situace přeci jen ještě zvrátí. Tak se nestalo a řada z nich pak musela hledat své trvalé útočiště jinde. Části z nich přišla vhod nabídka se usadit na pardubickém panství, kam je údajně pozval sám císař Josef II. během svých cest po pohraničních oblastech v roce 1779.

Na pardubickém panství tou dobou začínala raabizace. Díky ní se podařilo najít dostatek volné půdy pro nové osadníky z řad kladsko-slezských emigrantů. První fáze tohoto osídlování proběhla v letech 1780–1782. Došlo během ní k založení pěti vesnic – Velkolánského, Veské, Nového Hradiště, Malolánského a Staročernska. Tato fáze se vyznačovala mimo jiné i tím, že osadníci získali relativně rovnoměrné přiděly půdy do dědičného nájmu. Ve druhé fázi, která trvala dva roky (1782–1783) bylo založeno dalších pět osad: Drahoš, Moravanský, Roveňsko, Platěnsko a Hrachoviště. V případě Drahoše a Platěnska šlo fakticky o „dvojosady“. Po této fázi zůstalo ještě určité množství zájemců o půdu z řad kladsko-slezských emigrantů. Ne na všechny se dostalo, nicméně do roku 1785 se v závěrečné fázi podařilo usídlit alespoň části z nich. Na Pardubicku byla založena osada Nové Jesenčany a čtyři osadníci získali půdu v jinak české raabizační vesnici Spojil. Větší množství přistěhovalců pak obdrželo půdu v Kovansku na poděbradském panství. Uvažovalo se o založení ještě jedné kolonie u Bohdanče, k tomu však již nedošlo. Zájemci o půdu zůstávali v nových německých vesnicích coby podruzi.

Příchozí kolonisté se museli postupně integrovat v novém a jazykově cizím prostředí. Po delší dobu se jim dařilo udržet si svůj jazyk a své zvyky. České okolí přitom dobře vnímalo jejich zejména jazykovou odlišnost. Do značné míry působily nové osady jako uzavřené entity. Až na výjimky měly vlastní rychtáře a jejich obyvatelé udržovali vztahy hlavně mezi sebou, přičemž se stýkali emigranti z různých vesnic.

Velkou roli při jejich začleňování hrálo náboženství. Ostatně katolická víra bylo to, co je spojovalo s jejich českými sousedy. Duchovní správy jim často vycházely vstříc a alespoň část církevních obřadů byla pro ně vedena v němčině. Obyvatelé německých osad toužili po vlastních německých školách, kam by posílali své děti. Do konce 18. století ale žádná taková škola nevznikla a ve Veské si pouze najali soukromého učitele. Většina německých dětí se však mohla těšit alespoň částečné výuce v jejich mateřštině na jinak českých triviálních školách. K tomu je nutné dodat, že osadníci používali nejméně tři dialekty němčiny, z nichž později vznikla jakási smíšená nářeční forma.

Autor se dále věnoval vnitřní stratifikaci a diferenciaci v rámci venkovských komunit přistěhovalců. V těchto vsích hráli dominantní úlohu dědiční držitelé půdy – familianti. Vedle nich tu žili podruzi, kteří se rekrutovali z řad neúspěšných žadatelů o půdu v případech emigrantů z Kladska a Slezska nebo se jednalo o „dodatečné“ přistěhovalce zejména z oblastí pohraničních, s nimiž udržovali někteří obyvatelé dotčených vesnic kontakt, což svědčí pro existenci migračních sítí. Do určité míry příklad „*pruských emigrantů*“ dokládá validitu teze Charlese Tillyho, podle něhož „nemigrují jednotlivci, nýbrž sociální sítě“. ²¹⁴⁾

Do německých osad přicházeli ještě do konce 18. století též první Češi, kteří si zde stavěli i své domy. To předznamenalo nastupující asimilaci. Ačkoliv vesnice vznikly v blízkosti Pardubic, stále se jednalo o převážně rozptýlené sídelní celky. Asimilační tlaky byly však v prvním čtvrtstoletí existence německých osad zanedbatelné, byť se začínaly vyskytovat i smíšené sňatky mezi Němci a Čechy. Teprve až v důsledku nacionalizace, ústupu němčiny v úřadování a školství, jakožto i následkem demografických trendů ve druhé polovině 19. století se začaly někdejší kolonizační osady ve větší míře počesťovat.

Předložená práce představuje jednu z dílčích studií zaměřenou na problém kladsko-slezské kolonizace v době josefínské. V tomto textu se autor na základě archivního bádání snažil postihnout z kvalitativního hlediska především fázi migrační a následnou kolonizační. Další zajímavé výsledky zřejmě přinese perspektiva kvantitativní, ať už půjde o samotnou migraci nebo etnokulturní procesy. Práce může posloužit dalšímu srovnávacímu studiu na poli migrací.

PhDr. René Novotný, Ph.D.

*Krajský úřad Pardubického kraje
e-mail: novotny.rene@centrum.cz*

214) Srov. Zdeněk R. NEŠPOR, *Jak dál bádát o mezinárodních migracích? Vývoj a perspektivy současných západních studií*, Soudobé dějiny 12, č. 3–4, s. 672–685, zde s. 677.

NEW FINDINGS ON THE MIGRATION OF CATHOLICS FROM KŁODZKO REGION AND SILESIA AND THE BEGINNINGS OF GERMAN COLONIZATION ON THE PARDUBICE ESTATE (1763–1800)

During the 1780s, ten German settlements were established on the former Pardubice estate, plus two further villages with linguistically mixed populations. Their inhabitants were migrants from the Kłodzko (Glatz) region and Silesia, which had been seized by Prussia after the Silesian Wars and the Seven Years' War. The study presented in this paper traces the course of the migration, the colonization (establishment of settlements) in the Pardubice region, and the integration of the settlers (colonists) during two decades of the German settlements' existence.

The author demonstrates that the majority of these colonists had not arrived directly from their original home regions, but had travelled via the Bohemian borderlands, where they had found a temporary refuge immediately after leaving their homes – mainly in the regions around Králíky, Broumov and Kunštát (today Orlické Záhoří). These border regions thus served as “way stations”. However, it is interesting that some of the migrants spent as long as 15 years in the borderlands before being offered land on the Pardubice estate where they could settle permanently. The paper focuses in particular detail on selected individual migrants.

The migration of Habsburg loyalist Catholics from Kłodzko and (to a lesser extent) from Silesia began after the signing of the Treaty of Hubertusburg in 1763, which marked an end to the Seven Years' War in Central Europe. The treaty expressly permitted the inhabitants of Kłodzko (though not Silesia) to emigrate from Prussian territory within a two-year period, and many individuals or families made use of this possibility. They most frequently crossed the border into Bohemia, where they remained in the borderland areas – perhaps hoping that the situation in their home region would eventually be reversed. In 1779 the Habsburg Monarchy offered them the possibility of permanent settlement in the Pardubice region, which at the time was undergoing the so-called Raab reforms, including the reallocation of newly available land.

The first phase of the settlement lasted from 1780 to 1782, and included the foundation of five villages – Velkolánské, Veská, Nové Hradiště, Malolánské and Staročernsko. The second phase lasted from 1782 to 1783, with

five new villages established – Drahoš, Moravanský, Roveňsko, Platěnsko and Hrachoviště. Even after this phase, there still remained a number of “Prussian emigrants” who were interested in settling locally, but there was not enough land for all of them. In 1785–1786 the village of Nové Jesenčany was established, and four settlers found homes in the otherwise Czech-speaking village of Spojil. These newly arrived colonists had to gradually integrate into a new environment that was linguistically unfamiliar to them, though for a long time they managed to preserve their language and customs. The new settlements functioned to a substantial extent as closed entities. With only a few exceptions they had their own municipal leaders, and their inhabitants communicated mainly with each other (and with settlers from the other villages). Religion played a major role in the integration process. The ecclesiastical authorities often took a benevolent stance towards the German settlers, and at least some acts of worship were held in the German language. The populations of the German villages were keen to create German-language schools for their children. However, up to the end of the 18th century no such school was established, and in Veská parents merely hired a private teacher. Nevertheless, most German-speaking children attended at least some lessons in German at schools where Czech was otherwise the language of instruction.

The author also describes the internal stratification and differentiation that existed within the rural settler communities. The dominant role in these villages was played by hereditary landholders. Alongside them there were also tenants, who were either original migrants from Kłodzko and Silesia who had unsuccessfully applied for land, or later arrivals mainly from the border regions, who had contacts with some of the inhabitants of the new village – indicating the existence of migration networks.

In the late 18th century, the first Czech-speaking settlers arrived in the German villages and built their own houses there. This was a harbinger of the assimilation process that would later unfold. Although the villages were located close to the city of Pardubice, they were still primarily scattered rural communities. The pressure to assimilate remained weak during the first quarter-century of the new villages’ existence, despite the existence of some German-Czech mixed marriages. The descendants of the immigrants did not become fully integrated until the beginning of the 20th century.